

NEO - LIBERAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE DEVLET TOPLUM İLİŞKİLERİ, TOPLUMSAL SINIF MERKEZLİ BİR YAKLAŞIM

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yılmaz*

Giriş

Türkiye kapitalizmi 1977 yılı itibariyle girmiş olduğu bunalım sürecinden, aynı dönemde dünyadaki bir çok ülkede olduğu gibi, yeni sağ politikaların rehberliğinde çıkmayı denemiştir. 1980 yılından itibaren Türkiye de yeni sağ teorik – politik perspektifin önderliğinde bir yeniden yapılanma sürecine girilmiştir. 1980 ile birlikte gündeme gelen politikalar, Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünya ekonomisi ile paralel bir şekilde yaşanan uzun genişleme sürecinin 70’lerin sonu itibariyle tıkanması sonucunda yeni bir birikim biçiminin inşası ve krizden çıkış için çare olarak düşünülmüştür. Bilindiği gibi aynı dönemde gelişmiş kapitalist ülkelerde de ikinci dünya savaşı sonrasındaki Keynesci genişleme süreci sona ermiş ve 70’lerin ortalarından itibaren merkez kapitalist ülkelerde de “Keynesci refah devletinin kriz”den çıkış için Neo-liberal politikalar gündeme gelmişti. Bu süreçte yeni sağ politikaların ideolojik hakimiyetinin tesisine yönelik olarak hem dünyada hem de Türkiye’de bazı teorik-politik yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan bazıları yeni sağ perspektifin doğrudan desteklenmesi ve bu perspektifin teorik arka planının inşası amacına yöneliktir. Fakat bu süreçte doğrudan yeni sağ perspektifin desteklenmesi gibi bir kaygıları olmamakla birlikte dile getirdikleri tezlerle dolaylı olarak yeni sağ cereyanının değirmenine su taşıyan yaklaşımlarda gündeme gelmiştir.

Bu çalışmada bu tarihsel eksende gündeme getirilen ve zaman içinde hegemonik bir söylem haline gelen, sivil toplum devlet ayrımı öncülünü temel alarak analiz yapan, bu süreçte yaşanan toplumsal ve ekonomik bunalımlar da devletin belirleyici rolüne vurgu yapan, yeni sağ ve devlet merkezli yaklaşımlar eleştirel bir gözle incelenecektir. Çalışmada yeni sağ dönüşüm sürecinde Türkiye’de devlet biçiminin analizi açısından devlet merkezli ve yeni sağ yaklaşımların ikna edici

---

* Marmara Üniversitesi , İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

teorik perspektifler olmadığı ileri sürülerek, Türkiye’de devlet biçiminin analizi ve yaşanan toplumsal ekonomik bunalımın nedenlerinin sağlıklı bir şekilde kavranabilmesi için toplumsal sınıf merkezli bir analizin daha fazla açıklama gücü taşıdığı tezi ileri sürülecektir. Bu çerçevede çalışmada devletin toplumun üzerinde, ondan ayrı ve nötr bir aygıt olarak kavranması yerine devletin toplumsal ilişkiler, çelişkiler ve mücadelelerin karmaşık ilişkileri içine gömülü olduğu ve toplumsal ilişki ve mücadeleler ile devlet arasında dinamik bir karşılıklı belirleme ilişkisinin mevcut olduğu fikrinin hem Türkiye’de bunalımın nedenlerinin sağlıklı kavranabilmesi hem de Türkiye’de Neo-liberal süreçte ortaya çıkan anti demokratik devlet biçiminin analizi açısından daha yararlı bir çerçeve sağladığı fikri ileri sürülecektir.

Bu bağlamda çalışmada önce bunalım ve devlet sorunsallarına; devletin özerkliğine, sivil toplumdaki ayrılığın veya güçlü devlet geleneğine vurgu yaparak yaklaşan ve neticede açık veya örtük olarak minimal devletin tesisi ile güçlü devlet geleneğinin aşılması fikirlerine teorik-politik destek olan yeni sağ ve devlet – merkezli yaklaşımların genel karakteristikleri eleştirel bir yaklaşımla ortaya koyulacaktır. Yazıda daha sonra Türkiye toplumunda bunalımın nedenleri ile anti demokratik devlet biçiminin toplumsal kökenlerinin anlaşılması açısından ve Türkiye’de devletin krizi ve sergilediği irrasyonelitenin kavranması, siyasette egemen olan politik tutumların (devletin küçülmesi, dışa açılma, AB’ne entegrasyon gibi) toplumsal ve sınıfsal bağlantılarının anlaşılması açısından daha tatmin edici bir perspektif sağlayan toplumsal sınıf merkezli devlet analizi, yakın dönem Türkiye tarihinden sunulan deliller ile geliştirilecektir.

Yeni Sağ Devlet Kuramı

Yeni sağ¹ devlet yaklaşımı dünya kapitalizminin yeni bir uzun gerileme sürecine girdiği 1970 sonrası süreçte ortaya çıkmış² ve bu süreçte hem akademik tartışmalarda hem de kapitalist ulus devletlerin uygulayacakları politikaların

¹ Geniş bir şekilde tanımlandığında yeni sağ perspektif, Neo-Liberalleri, Kamusal Tercihler Ekolünü, Anarko-Kapitalistleri, Chicago Ekolünü (ve dolayısıyla Yeni Klasik Makro İktisadi) ve Avusturya Ekolünü içermektedir. Bkz. Pitelis, 1994:82

² Yeni sağ yaklaşımın ortaya çıkışının nedenleri konusunda farklı değerlendirmeler söz konusudur. Örneğin I. Wallerstein’e göre Neo – Liberalizm, dünya sisteminde liberal ideolojinin 1848 sonrasıdaki egemenliğini ciddi şekilde sarsan 1968 devrimcilerinin mücadelelerine karşı bir yanıt formüle etmeye çalışan en muhafazakar unsurların çabalarının ürünüdür. T. Caslin’e göre ise yeni sağ Keynesçi sosyal demokrat devletin yeni bir tür eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. bkz. Wallerstein, 1998:91, Caslin 1993:294

belirlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Kapitalizmin yeni bir Kondratyef B safhasına girdiği 1967-73 yıllarından itibaren yeni sağ düşünürler Klasik Liberalizmin fikirlerini canlandırarak bu fikirler bağlamında batı da demokratik politik sistemlerin işleyişi ve plüralist siyasi düşünceye yönelik eleştirileri ile ön plana çıkmaya başladılar. Bu süreçte 1980'li yıllarda özellikle İngiltere'de Thatcher Amerika'da da Reagan yönetimlerinde yeni sağ fikirler geniş bir etkiye sahip olmuşlardır.

Pek çok bakımdan Klasik Liberalizmin (özellikle bireycilik ve piyasanın savunulması açısından) devamı niteliğindeki yeni sağ perspektif devletin varlığı ve gerekliliğini tamamen kendi haline bırakıldığında piyasanın yol açabileceği anarşinin engellenmesini isteyen bireylerin tercihlerine bağlı olarak açıklamaktadır. Bu yaklaşımlar devlet konusundaki tutumlarının uzantısı olarak devletin sadece "piyasa düzeninin" gerçekleşmesini güvence altına almakla görevli olduğunu ileri sürerler. Yani devletin görevi, dış tehditlere karşı ortak güvenliği sağlamak, hukukun üstünlüğünü korumak, piyasanın etkinlikle dağıtamadığı çok az sayıdaki malı tedarik etmek ve yoksulluğun telafisini gerçekleştirmektir. (Pierson, 2000: 130-138)

Yeni sağ cereyanlardan biri olan Kamusal Tercihler Ekolü devletin varlığını ünlü mahkumun çelişkisi çerçevesi içinde "ticaretin yararları" argümanından türetmektedir. Şöyle ki, devletin olmadığı bir mahkumun çelişkisi oyununda Hobbes'çu manada bir anarşi ortaya çıkacaktır. Bu durum herkes için olumsuz toplumsal sonuçlara neden olur. Böyle bir oyun içinde devlet mülkiyet haklarının tesisi ve anayasal düzenlemeler ile gönüllü değişime dayalı ve olumlu toplumsal sonuçlara yol açabilecek çerçeveyi sağlamalıdır.³

Fakat genel olarak yeni sağ teorisyenlerin tümüne göre modern kapitalist ulus devletler kendilerine teorik olarak biçilen rollerin ötesine taşmışlardır. Dünya kapitalizminin son uzun durgunluk sürecinin belirleyici ideolojisi olan yeni sağ devlet yaklaşımı modern kapitalist devleti; toplumdan ve sınıfsal yapıdan ayrı olarak var olan, kendisini topluma dayatan, gittikçe daha baskıcı hale gelen (Leviathan devlet) ve toplum üzerindeki bir asalak yapı olarak değerlendirmektedir.

Yeni sağ devlet analizleri devlet ve toplum arasındaki tarihsel karşılıklı ilişkinin sağlıklı analizini geliştirmek yerine normatif siyaset kuramının çerçevesi

---

³ Kamusal Tercihler Ekolünün oyun teorik bir ele alış ile devletin varlığı ve gerekliliği konusundaki analizinin ayrıntıları için bkz. Pitelis, 1994: 83-84

inde kalarak devletin asalaklığı ve devletin örgütlü çıkar gruplarının kendi çıkarları için halkın aleyhine manipüle ettiği bir aygıt olduğu öncülünü benimsemektedirler.

Bu teorisyenlere göre politikacı ve bürokratlar kendi çıkarlarını artırmak için faaliyette bulduklarından kapitalist ulus devletler etkisiz bir şekilde aşırı büyümüşlerdir.Örneğin Kamusal Tercihler Ekolüne göre devlet yetkilileri tıpkı diğer rasyonel iktisadi bireyler gibi kendi kişisel çıkarlarını maksimizasyonu peşindedirler.Bu gelenek içinde bir klasik olarak kabul edilen Down'un "An Economic Theory of Democracy" adlı eserinde politik partiler kendi oylarını maksimize edecek politikaları tercih eden girişimciler olarak ele alınmaktadır. (Pitelis,1994: 84)

Aynı şekilde bürokrasiler de benzer bir şekilde bürokratların çıkarlarını maksimize etmek isteyen kurumlardır.Bürokratlarda elde ettikleri gelirler, sahip oldukları güç ve prestij, daha iyi çalışma koşulları gibi imkanları artırabilmek için devlet dairelerinin büyümesini arzu ederler.Özel sektördeki kar motifi yerine bürokraside bütçe maksimizasyonu motifi geçerlidir. Yeni sağ yaklaşımlara göre, bürokratların (kendi sponsorlarının ihtiyaçlarının karşılanması gibi sınırları olmasına rağmen) uygulayacakları politikaların nihai ürünü çok büyük ve etkin olmayan devlet daireleridir (Pitelis,1994:85).

Bu perspektife göre netice de devlet politikaları rekabetçi piyasaların yaratacağı sonuçları kesinlikle alternatifi olamaz. Politikacıların kendi çıkarlarını artırma eğilimi nedeniyle kendi vatandaşlarına karşı tarafsız bir tavır takınmaları olası değildir.Politikacılar finansal destek veya oy desteği için belirli güçlü çıkar gruplarının menfaatlerini korumak için davranabilirler.Politikacılar böyle davrandıklarında çoğunluğun tepkisi kısmen "optimal duyarsızlık"⁴ nedeniyle ortaya çıkmayabilir. Bu nedenle devlet faaliyetleri "genel irade"yi yansıtmaktan ziyade işveren yada işçi örgütleri gibi güçlü baskı gruplarının iradesini yansıtmaktadır.

Yeni sağ perspektif içindeki çeşitli cereyanlar birbirine benzer gerekçelerle devlet müdahalelerine karşı tavır takınmışlardır.Kamusal Tercihler Ekolü, Avusturya ekolü ve Chicago ekolü devlet müdahalelerine karşı benzer argümanlara sahiptir.

⁴ Optimal duyarsızlık;devlet faaliyetleri ile ilgili bilgi edinmenin marjinal maliyetinin tepkisiz kalmanın maliyetine eşit yada büyük olması halinde ortaya çıkmaktadır.

Hayek'in gözlemlerine göre doğal düzene yönelik herhangi bir kamu müdahalesi verimliliğin düşmesine yol açmaktadır. Hayek'e göre piyasa mekanizmasının işleyişi bireylerin yaratıcı özelliklerinin serbestçe işleyişine olanak tanıyarak, ihtiyaçların karşılanmasının etkin iktisadi yollarının keşfedilmesine olanak tanır (Pitelis, 1994: 85).

Friedman ve Chicago okulu da hükümet müdahaleleri konusunda benzer eleştirileri paylaşır. Friedman'a göre gücün belirli ellerde özellikle de hükümette yoğunlaşması özgürlüğü önemli ölçüde tehdit eder. İnsan özgürlüğü önündeki en önemli tehdit gücün hükümet yada herhangi başka bir kurumda yoğunlaşmasıdır (Pitelis, 1994: 85). Friedman'a göre politik süreçte Smith'in görünmez elinin tam aksi yönde hareket eden bir el vardır. Bu politik görünmez el Smith'in görünmez elinden farklı olarak genel çıkarın değil belirli kesimlerin çıkarlarının korunması yönünde işlev görür. Örneğin çoğu yeniden dağıtım politikaları zenginlerden fakirlere doğru bir transfer gerçekleştirmek yerine kaynakları kalabalık fakat organize olmamış tüketiciler ve vergi mükelleflerinden daha az sayıda fakat politik olarak daha iyi organize olmuş endüstriyel, coğrafik yada mesleki gruplara doğru dağıtmaktadır.

Yeni sağ teorisyenler arasında revaçta olan önemli kavramlardan biri de "hükümet başarısızlıkları"dır. Bugün bu kesimden teorisyenler hükümet başarısızlıkları ihtimalini dikkate almaları nedeniyle piyasa başarısızlıkları durumunda otomatik olarak kamu müdahalesi önermek hususunda oldukça ihtiyatlı davranmaktadırlar (Pitelis, 1994: 86).

Yeni sağ yaklaşıma göre özellikle ekonomi de ortaya çıkabilecek sorunlar piyasanın doğasından ve işleyişinden kaynaklanmamaktadır. Bu sorunlar devletten, politikacı ve bürokratların davranışlarından, uygulanan politikaların yanlışlığından veya doğru politikaların yanlış uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bu perspektif açısından piyasa "görünmez el" devlet ise "görünmez yumruk" tur (Dunleavy and O'leary, 1987: 132). Yeni sağ yaklaşımlar devlet müdahalelerine ve refah devleti uygulamalarına karşı çıkarken pozisyonlarını genel bir özgür toplum (sivil toplum) söylemi üzerine inşa etmektedir. Bu yaklaşıma göre devlet müdahaleleri ekonomik ve sosyal açıdan en yararlı sonuçları doğuracak olan özgür toplumun kurulmasını engellemektedir.

Yukarıda ileri sürülen argümanlar nedeniyle yeni sağ devlet yaklaşımını savunanlar ekonominin denetiminin demosa verilmemesi ve minimal devletin tesis edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar (Şaylan, 1995: 93). Ünlü temsilcilerinden Hayek'in net bir şekilde ifade ettiği gibi yeni sağ ekonomik yaşamı (ekonomik

alanı) siyasetin elinden kurtarmayı hedeflemektedir.Örneğin Hayek yasama organının ekonomiye müdahale edemeyecek bir hale getirilmesini önermektedir(Şaylan,1995:94).

Bilindiği gibi bu yeni sağ tutum hem dünyada hem de Türkiye’de devlet ekonomi ilişkilerini analizinde popüleritesini sürdürmektedir.

Devlet merkezli yaklaşım

Devlet merkezli teorisyenlere göre devlet – sivil toplum analizlerinde başlangıç noktası devletin kendisi, yapısı ve faaliyetleri olmalıdır. Bu teorisyenlere göre sivil toplum devlet analizlerinde nedenselliğin yönü devlet ve devlet bürokrasisinden sivil topluma doğru olmalıdır(bunun tersi değil !). Bu yaklaşıma göre devlet kapitalist toplumsal formasyonun yapısal ilişkileri içine cisimleşmiştir ve zorlayıcı güç tekeli elinde bulunduran bağımsız bir kurumsal organizasyondur(Machado, 2003: 5).

Devlet merkezli yaklaşım, toplumun devlet düzeyinde etkileri olabildiğini reddetmeden, devlet aygıtının, bazen daha geniş toplumun çıkarlarına rağmen kendi çıkarlarının peşine düşebildiğini ve devlet toplum ilişkisinin herhangi bir doğru açıklamasının görece az sayıdaki devlet aktörünün harekete geçirmeye muktedir olduğu özerk güçlerin varlığını tanınması gerektiğini vurgulamaktadır. Demokratik devletin kamu politikasını oluştururken ne yaptığını ve niçin böyle yaptığını kavramak için sivil toplum kadar devlete de bakılması gerektiğini ileri süren bu yaklaşım, sonuçta vurguyu “sosyal güçlerden” devlet kurumlarının davranışlarının incelenmesine kaydırmaktadır (Pierson,2000:143-144).

Nitekim günümüzdeki devlet merkezli geleneğin temel referanslarını sağlayan Weber’e göre devlet belirli bir toprak parçası üzerinde meşru erk ve baskı tekeline sahip bir örgütlenme biçimidir(Keyman, 2000:86). Weber ve Neo – Weberciler, devletin güçlü grup ve sınıfların taleplerini yansıtmayan plan ve hedeflerin peşinde olabileceğini ileri sürerler.Marxist geleneğe karşıt bir şekilde Weber’e göre devlet organizasyonunun biçimleri sınıfların faaliyetlerinin doğrudan ürünü değildir. Nihai olarak Weber’in perspektifine göre, modern devlet kapitalist gelişmenin bir ürünü olarak görülemez. Bunun yerine devlet kapitalist gelişmenin sağlamasına katkıda bulunan bir kurumdur.

Kimi yorumcular tarafından Neo- Marxist olarak da nitelendirilen F. Block devlet toplum analizinde ilginç bir şekilde Weber’ci geleneğin izlerini sürmektedir.

Bir yandan devletin egemen sınıflardan özerkliğini vurgulayan Neo- Weberciler, diğer yandan devletin sınıf egemenliğini güvencelemek ve sermaye birikimini garanti altına almak işlevlerini icra etmesi gerektiğini belirtirler. Tıpkı Weber gibi F. Block'a göre de devlet sınıf çıkarları ve sınıf gücüne indirgenemez. Block'a göre devlet yöneticileri de, yönetici olmadan önce kapitalist sınıfın üyeleri olmuş olsalar dahi kapitalist sınıftan bağımsız olarak değerlendirilmelidirler. Fakat Block bir yandan da kapitalist sınıfa indirgenmemesi gerektiğini düşündüğü ve kapitalist sınıf tarafından kontrol edilmediklerini varsaydığı devlet yöneticilerinin "iş dünyasının güven ve huzurunu" tedarik etmekle sorumlu olduklarını belirtmektedir. Bu nedenle Block'un analizinde karşımıza kendi kendine özerk bir devlet çıkmaktadır.

Yakın dönemdeki devlet tartışmalarında devlet merkezli geleneğin önemli temsilcilerinden sayılabilecek T. Skocpol' de tıpkı Weber ve Block gibi devletin sınıf ilişkileri ve sınıf mücadelesine indirgenemeyeceğini vurgulamaktadır. Skocpol'un devlet ve devletin özerkliği konusundaki analizi devletin yapısal organizasyonunu ön plana çıkarmaktadır. Skocpol'e göre devlet tıpkı kendine özgü bir yapısı ve çıkarları olan diğer özel kurumlar gibi bağımsız bir organizasyondur.

Theda Skocpol son dönemdeki çalışmasını , devletin özerkliği ile ilgili oldukça spekülâtif kuramsal tartışmaların ötesine geçmeyi olası kılmak amacıyla "devleti yeniden gündeme getirmek" için bir çağrı olarak nitelendirmektedir. Skocpol devletin bir kurum , toplumsal bir edimci ve bir dizi bürokratik aygıt olarak anlaşılması gerektiğini vurgular. Devletin politikası ve yapısı toplumsal yapılara gönderimle değil , tarihsel ve uzamsal boyutlarından kaynaklanan kendi içsel özgüllükleri içinde anlaşılmalıdır. Kendine ait özgül bir tarihe sahip , kendine özgü bir örgütlenme olarak devlet anlayışının belki de en çarpıcı özelliklerinden biri açık bir şekilde Weber'in ve devlet çalışmaları açısından devletler arası sistemin önemi bağlamında tarihçi Otto Hintze'nin damgasını taşımasıdır.

Skocpol'e göre devleti hem ulusal toplumsal oluşumu, hem de bugünkü küresel koşullar ve baskılar bağlamıyla ilişkilendirme fikri "devletin alansal temeli" üzerinde durmayı gerektirir. Skocpol'ün devlete yaklaşımı açısından Weber'in önemi bu noktada ortaya çıkar. Skocpol devlet eyleminin jeopolitik çerçevesinin kapitalizmden önce var olduğunu ve bunun da devletin bağımsız bir edimci olarak hareket etmesini sağladığını ileri sürer. Yani Skocpol'e göre uluslararası devlet sistemi kapitalizmden önce ortaya çıkmış ve bu da devletin ait olduğu toplumsal oluşum karşısında, sivil toplumun dışında ve üzerinde hareket etmesini sağlayan potansiyel özerkliği kazanması için gereken tarihsel uzamı sağlamıştır. Bu yaklaşıma göre devlet kapitalist gelişmeyi etkileyebilir, fakat bu, devletlerin söz konusu gelişmenin ürünü oldukları anlamına gelmemektedir (Keyman, 2000: 86-87).

Devletin sınıflar ve sınıf mücadeleleri tarafından biçimlendirildiğini ve devletin üretim biçimini koruyup yeniden ürettiğini vurgulayan yapısalcı Neo-Marxistleri ile klasik Marxist devlet teorilerini eleştiren Skocpol bu yaklaşımların devlet yöneticileri ile egemen sınıflar arasında ortaya çıkabilecek temel çıkar çelişkilerini dikkate almadıklarını belirtir. (Machado,2003:6-7) . Bu çerçevede Nordlinger’de demokratik devletin , çoğu kez, kendi tercihlerini yetkili eylemlere dönüştürmekte özerk olduğunu ve bu tercihler sivil toplumda siyasi bakımdan en ağırlıklı grupların tercihlerinden farklılaşmış olduğu zaman bile devletin, ciddi ölçüde özerkliğini sürdürdüğünü belirtmektedir.” (Pierson, 2000:144)

Yakın dönemde Skocpol, devletlerin basit olarak sosyal grupların , sınıfların ya da toplumun çıkarlarının yansması olarak algılanamayacak hedeflerin peşinde olabileceğini ileri sürmektedir. Skocpol Neo- Marxist devlet teorisyenlerini güçlü toplum merkezli varsayımları benimsemeleri ve bu nedenle önemli toplumsal değişikliklerin özerk devlet faaliyetinin sonucu olduğunu görememekle eleştirmektedir (Machado, 2003:7). Bu çerçevede ön plana çıkarılan bir diğer görüşte bürokratların ve öteki devlet aktörlerinin politika oluşumundaki bağımsız etkisinin önemini vurgulanmasıdır. Yapılaşmış yönetim yaklaşımını geliştiren Evans ve arkadaşlarına göre politikacılar ve bürokratlar sadece öteki sosyal çıkarların taşıyıcıları değildirler, kendi başlarına da aktördürler ve içinde iş gördükleri siyasi örgütler tarafından muktedir kılınan ve kısıtlanan aktörlerdir.Devletin ve devleti yöneten politikacı ve bürokratların özerkliğine vurgu yapan bu yaklaşım topluluk yapılarıyla siyasi sonuçlar arasında hiçbir dolaysız ilişki olmadığını savunmaktadır(Pierson, 2000:.145-146).

Yeni sağ dönüşüm sürecinde dünyada ön plana çıkan ve Türkiye’deki sivil toplum devlet ilişkisi analizleri ile devlet kuramı konusundaki tartışmalarda yansımalarını bulan yukarıdaki iki yaklaşıma ek olarak, Türkiye’deki tarih, toplum ve siyaset çalışmalarında ön planda olan ve “güçlü devlet geleneği” tezi olarak nitelendirilebileceğimiz tarih yorumuna da -çalışmanın amaçlarının gerektirdiği ölçü ve biçimde - burada yer vermek yararlı olacaktır.⁵ Çünkü yukarıda ana özellikleri kısaca aktarılan yaklaşımlara paralel olarak güçlü devlet geleneği tezi de Türkiye’deki bunalımın sorumlusu olarak “toplumun üzerindeki devletin” gösterilmesi ve devletin özerkliğine yapılan bir vurgu ile toplumsal ve ekonomik sorunların temel nedeni olarak devlet ve devlet bürokrasisinin çıkarları , hataları ve irrasyonelitesinin gösterilmesi yaklaşımına teorik destek sağlamıştır.Güçlü devlet geleneği tezi sözü edilen teorik desteğe ek olarak, Türkiye’nin bunalımdan çıkabilmesi için “minimal devletin tesisi” ile ekonomiye devlet müdahalelerine son

⁵ Güçlü devlet geleneği tezinin ayrıntılı bir eleştirel analizi için Bkz. Dinler, 2003

verilmesi gerektiği ile toplum üzerinde asalak gibi duran geleneksel devlet geleneğinin aşılması ile sivil toplumun güçlenmesi yönündeki politik tezlere de (bazen dolaylı olarak da olsa) dayanak sağlamıştır.

Bu nedenle burada Türkiye toplumu ve bunalımın nedenlerini devlet geleneği okulunun analitik araçlarını kullanarak yorumlayan M. Heper, A. İnsel, A. Buğra, gibi teorisyenlerin yaklaşımları eleştirel bir perspektifle ele alınacaktır.

Güçlü Devlet Geleneği Yaklaşımının Perspektifinden Türkiye’de Devlet, Bunalım ve Sınıflar

Güçlü devlet geleneği yaklaşımı içinde değerlendirebileceğimiz yukarıdaki yorumcuların kanımca ortak özelliği; Türkiye’de toplumsal değişimin dinamikleri, devlet – toplum ve ekonomi ilişkileri, devlet, toplum ve ekonominin bunalımının kökenleri, devlet-sınıflar(çıkarcı grupları) ilişkilerinin niteliği, ekonomi politikalarının belirlenmesi süreçlerinde sınıfların rolü gibi politik iktisat açısından kritik önemdeki konularda, temel özellikleri yukarıda aktarılan devlet merkezli ekolün yaklaşımını kullanıyor olmalarıdır. Her üç teoriyen de yorumlarında farklı tonlarda olmakla birlikte güçlü devlet geleneği, devletin özerkliği, devletin idari ve bürokratik merkezîyetçiliği kavramlarına sıkça başvurmuşlardır. Bu yazarların tezlerinde yine farklı önem derecelerinde olmakla birlikte; Türkiye’ de devletin sivil toplumun üzerinde ve sivil toplumdaki ayrı olması, sivil toplum güçleri ile çıkar gruplarının cılız olması ve bu nedenle sivil toplum güçleri ve çıkar gruplarının siyaseti ve devleti belirlemekteki güçsüzlüğü yönündeki yaklaşımlar merkezi bir önem taşımaktadır.

Güçlü devlet geleneği yaklaşımının önemli teorisyenlerinden Heper, Türkiye’de devlet sivil toplum ilişkilerini yorumlarken “devlet olma” halinin kendisinin anlaşılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Şöyle ki Heper’e göre (yukarıda devlet merkezli yaklaşım özetlenirken görüşlerine başvuru Skocpol’e referansla) “Sonuç olarak, açık bir şekilde sosyo-ekonomik bir olgu olarak sınıflar ve çıkar gruplarının oluşumu devletlerin aktiviteleri ve yapılarına bağlıdır.Devletlerin yapısı ve normları toplumun ve neticede çıkar grubu siyasetinin yapılmasında etkili olur.” (Heper,1991:5-6) Devlet ve çıkar grubu siyasetinin niteliğine ilişkin analizine “ devletin kendisinden ” başlayan Heper ’e göre devlet ve çıkar grupları arasındaki ilişkilerin niteliği, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilerin geçmişte oluşturulmuş ve halen süren belirli bir yapılaşması tarafından belirlenmektedir.Bu nedenle devlet ile çıkar grupları arasındaki ilişkilerin belirli bir mantığı vardır.Bu ilişkilerin nasıl şekilleneceği devlet yada hükümet biçimleri ile ilgilidir. Heper’e göre Türkiye’de devlet çıkar grubu ilişkileri bazılarında ileri

sürüldüğü gibi Korporatizm veya plüralizm yada bunların bir bileşimi ile izah edilemez. Türkiye’de devlet çıkar grubu ilişkilerini anlamak için Türkiye’de devletin geçmişte oluşmuş ve bugün de süren “devlet olma” halini iyi anlamak gerekir. Türkiye’de Batı Avrupa’dakilerden daha güçlü ve kendine özgü bir devlet vardır (Heper,1991:8).

Osmanlı-Türk siyasetini belirli bir süreklilik içinde zaman zaman Ş.Mardin’e referansla analiz eden Heper’e göre Osmanlı – Türk siyaseti açık bir şekilde “bürokratik merkeziyetçi” bir yapı sergilemektedir. Bu yapı içinde Batı Avrupa’daki siyasi yapılardan farklı olarak devletin (merkezin) gücünü dengeleyebilecek toplumsal güçler mevcut değildi(Heper,1991:12). Osmanlı imparatorluğunda devlet ve sivil toplum arasında yakın bir bağ oluşturma ihtiyacı hissedilmemişti. Devlet ile sivil toplum arasında güçlerin karşılıklı dengelenmesine yönelik bir ilişki yoktu. Güç daha ziyade devlet içindeki bir zümreye aitti. Bu zümreyi oluşturan devlet adamlarının zihinleri de devleti içten ve dıştan gelecek tehditlere karşı korumakla meşguldü. Bu nedenle aşırı abartılı bir şekilde vatana ihanet, isyan ve anarşi kaygıları yaşanıyordu. Yine devlete yönelik tehdit endişesi nedeniyle belirli çıkarların devlet nezdindeki temsiline soğuk bakılıyordu. (Heper,1991:13)

Heper’e göre devlet hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde kendini sivil toplum ve sosyal grupların üzerine yerleştiriyordu. 19. yüzyıldan bugüne iktisadi kalkınmaya belirli bir önem vermiş olan devletin bu tavrı bile devlet elitlerini sivil toplum öğeleri ile bağlar kurmaları gerekliliğine ikna edememişti. Çünkü iktisadi kalkınma bir devlet normu olarak benimsenmiş ve kalkınma amacına “idari merkezileşme” yoluyla ulaşılmaya çalışılmıştır. Tıpkı Osmanlı imparatorluğunda olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de çıkar grubu siyaseti “yukarıdan aşağıya” düzenlemelerle belirlenmiştir. Bu nedenle Türkiye’de çıkar grubu siyaseti korporatizm yada plüralizmin özelliklerini değil monizmin özelliklerini taşımaktadır(Heper,1991:17). Heper’ e göre Türkiye’ de çıkar grubu örgütlenmelerine izin verilmesinin arkasındaki asıl amaç: çıkar gruplarının kendi menfaatlerini korumaları değil çıkar gruplarının siyaseten kontrol edilebilmesi olmuştur. Bu nedenle iş adamları ve onların örgütlerinin ekonomik karar verme sürecinde önemli bir etkileri olmamıştır. Bunun yerine devlet iş dünyasını kolaylıkla kontrol edip yönlendirebilmiştir.

Yukarıdaki değerlendirmelere paralel bir şekilde Heper’e göre Osmanlı ve cumhuriyet dönemleri boyunca belirleyici olan güçlü devlet geleneği ve devlet gücünü elinde bulunduran elit asker, sivil bürokrasi, Türkiye’de demokrasinin ve sivil toplumun gelişiminin önemli engellerinden biri olmuştur. Osmanlı ve

Cumhuriyet dönemlerinde özellikle devlet elitleri tarafından benimsenen demokrasi anlayışı sivil toplumun gelişmesini engellemiştir.Çünkü Türkiye’de devlet elitleri demokrasiyi sosyal grupların yükselmesinin bir sonucu olarak algılamamışlardır.Aynı zamanda demokrasi çeşitli sosyal çıkarların uzlaştırılabileceği bir kurallar sistemi olarak da düşünülmemiştir.Osmanlı döneminde demokrasi Osmanlı bürokratik elitinin padişahın kişisel tasarrufundan kaçınabilmesinin bir aracı olarak düşünülmüş, Cumhuriyet dönemi boyunca da demokrasi entelektüel bürokratik elitin kalabalık kitlelerin baskılarından kaçınabilmelerinin aracı olarak düşünülmüştür.Devlet gücünü elinde bulunduran entelektüel bürokratik elit, aydın tartışmaları yoluyla ve monist bir biçimde geliştirdikleri kamu çıkarı kavramı yoluyla ülke için en doğru olanın tespit edilebileceği kanısındaydı (Heper,1991: 17).

Osmanlıdan devralınan devlet geleneğinin ve hakim askeri bürokratik elitin tutumunun Türkiye siyasetini şekillenmesinde belirleyici rolüne vurgu yapan Heper’e göre Cumhuriyet döneminde de devlet merkezli siyasetin yerini sivil toplum merkezli bir siyaset değil parti merkezli bir siyaset almıştır.Bu süreçte devlet elitleri politik elitlerin kendileri tarafından tanımlanan devlet normlarının çerçevesi içinde hareket etmeleri yönünde ısrarcı olmuşlardır.Politik elitlerde kendilerini halka karşı değil devlet elitlerine karşı duyarlı olmaları gereğini hissetmişlerdir.Bu da netice de siyasi elitler ile çıkar grupları arasında ataerkil bir ilişkinin kurulmasına yol açmıştır (Heper,1991: 18).

Türkiye’de siyasetin tarihsel özgünlüklerini yukarıdaki gibi ele alan Heper’e göre, Türkiye’de devletin ekonomik evredeki sınırlarının değiştirilmeye çalışıldığı 1980 ve sonrası süreçte de monist bir devlet çıkar grubu ilişkisi varlığını sürdürmektedir.1980 sonrası Türkiye’si güçlü devlet – çıkar grubu siyasetinin başlıca örneği olarak verilebilir.Şöyle ki; devlet 1980’li yıllarda sosyal gruplardan daha da özerk hale gelmiştir.Cumhuriyetin başlangıç yıllarında sivil bürokrasi ve askeriyede cisimleşmiş olan güçlü devlet geleneği 1980 sonrası süreçte iktidardaki partide cisimleşmiştir.

Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye’de devlet işadamları ilişkilerinin niteliğini araştırdığı devlet ve işadamları adlı çalışmasında A. Buğra, günümüz Türkiye ekonomisinin, sanayisinin ve işadamlarının temel problemlerinin ipuçlarını, işadamları devlet ilişkilerinin tarihsel özelliklerinde aramaktadır. Türkiye’ devlet, hükümetler ve ekonomi politikalarından kaynaklanan belirsizlikler ve keyfiliklerin sanayileşme ve işadamları üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, Buğra’nın çalışması boyunca merkezi bir konumda yer almaktadır.Neticede Buğra’ya göre devletin özerkliğini kullanarak keyfi hareketi ve iş dünyası ile girdiği tutarlı olmayan

ilişkiler Türkiye’de bir sanayici mantalitesinin gelişmesini engellerken günü kurtarma ve rant kollama zihniyetinin hakim olmasına yol açan bir politik ortam gelişmiştir.Ayrıca devlet bu tutumu ile iş dünyasını ekonomik istikrarın tesisi ve kalkınma amaçlarına yönelik olarak başarılı bir şekilde yönlendirememiştir.

Devlet ekonomi ve devlet iş dünyası ilişkileri ile ekonomi politikalarının belirlenme sürecini analiz ederken “devletin özerkliği” kavramına önemli bir vurgu yapan Buğra’ya göre Türkiye’de devletin özerkliğinin tarihsel kökeni Osmanlı İmparatorluğundan devralınan mirasa ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarının özelliklerine dayanmaktadır.Buğra’ya göre Türkiye’de devletin özerkliğinin oluşumunda Osmanlıdan devralınan mirasın yanında Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki ekonomik,siyasi ve uluslararası konjonktürün önemli etkileri olmuştur. Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşu ve sanayileşmenin ilk yıllarında işadami sınıfı olmadığı için sanayinin bizzat devlet tarafından kurulması devletin işadamlarına karşı özerkliğinin alt yapısını oluşturmaktadır.Ayrıca Türkiye’de kapsamlı bir toprak reformu yapılamamış olmasına rağmen büyük toprak sahipleri, devlet ve işadamları arasındaki ilişkinin niteliğini değiştirecek önemli bir toplumsal aktör olamamışlardır. Ek olarak Türkiye’de yabancı sermaye de devletin özerkliğini kısıtlayıp iş hayatının politik çerçevesini etkileyecek bir unsur olamamıştır. Netice itibariyle kuruluş yıllarında Türkiye’de devletin özerkliğini sınırlandıracak güçlü sosyal aktörler mevcut değildi.Kuruluş yıllarından itibaren iş dünyasına ve sosyal gruplara karşı önemli bir özerkliğe sahip olan Türkiye Cumhuriyeti devleti, hem tutarlı ve uzun vadeli bir sanayileşme stratejisine sahip olmadığı için hem de iktisat politikası süreçlerinde süreklilik ve tutarlılıktan uzak olduğu için zayıf bir devlet kapasitesine sahip olmuştur.Bu zayıf devlet kapasitesi de yol açtığı belirsizlik ve istikrarsızlık ile işadamlarında sanayi mantalitesinin gelişimini engelleyerek rant sağlama faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır(Buğra,1994:38-43,160-161,206-207).

Buğraya göre Cumhuriyet döneminde hükümetler güçlerini mutlak olarak görme eğiliminde olmuşlardır..Buğra Heper’e referansla bunun kökenini Osmanlı devlet geleneğine bağlamaktadır.Mutlak gücü kendinde gören hükümetlerin keyfi uygulamaları, ekonomi politikalarının belirlenme sürecinde belirsizliğe yol açıyor buda rant kollayıcı bir işadami profilinin ortaya çıkmasına sebep oluyordu.(Buğra,1994:222-224) Oysa Örneğin Güney Kore ve Tayvan devletleri girişimcileri rant arayışına yönelik spekülatif faaliyetlere girmeyip bir sanayi mantalitesi geliştirmeye ve işletmelerin uluslararası planda rekabet edebilecek hale getirmeye ikna eden ve zorlayan bir politika çizgisini başarıyla sürdürebilmişlerdir.Fakat Türkiye’de devlet müdahaleleri ile piyasa geliştirici bir rol

oyynamak yerine etkisiz müdahaleleri ile iş hayatını etkileyen önemli bir belirsizlik unsuru olmuştur (Buğra,1994:45).

Buğra'nın girişim faaliyetinin politik yapısını incelerken ele aldığı en önemli husus büyük ölçüde devletten kaynaklanan belirsizliğin iş yaşamını fazlasıyla etkilemesi olgusudur. (Buğra,1994: 139)Buğra bu çerçeve de iki tür belirsizlikten söz ediyor. İlki, işadamlarının toplum içinde sahip olduğu konumun kesin koordinatları ile ilgili. İş faaliyetinin meşruluğuna ilişkin kuşkuvarın bulunduğu bir yerde kimi zaman özellikle de özel sektör karşıtı ideolojilerin güçlendiği durumlarda, özel girişimciliğin geleceği belirsiz görülebilir.Bunun yanında iş dünyasını destekleyen bir ideolojinin oluşumuna katkıda bulunan hükümetler döneminde de iş adamları yine aynı belirsizlik ortamında çalışmak durumunda kalmışlardır.Ancak bu sefer belirsizliğin kaynağı keyfi bir şekilde belirlenip uygulanan ekonomik politikalarının temel ekonomik göstergelerde beklenmedik değişiklikler yaratması olmuştur (Buğra,1994: 142).

Buğra'ya göre devletin yol açtığı ekonomik politika belirleme süreçlerindeki belirsizlik hem Türk şirketlerindeki profesyonelleşme eğilimlerini sınırlandırarak aile kontrolünün güçlenmesine sebep olmuş hem de daha öncede vurgulandığı gibi şirketlerin sanayi bilincinin gelişmesini engelleyerek onların faaliyetlerinde kısa dönemli kar maksimizasyonuna yönelik ticari kaygıların hemen hemen her zaman verimliliği artırmak ve uluslararası rekabet gücünü artırmak gibi amaçların önüne geçmesine yol açmıştır (Buğra,1994: 53-57).

Tıpkı Heper gibi Cumhuriyet döneminde hemen hemen her dönemde iş dünyasının devlet ve hükümetlere nüfuz edemediğini belirten Buğraya göre devlet işadamlarına karşı her zaman önemli bir özerkliğe sahip olmuştur.Ekonomi Bakanlığının liberal görüşlü olarak bilinen Celal Bayar tarafından yapıldığı dönemde bile iş adamları tercih ettikleri politikaları karar alma mevkiindeki yetkililere dayatamamışlardır. (Buğra,1994:150). Cumhuriyete Osmanlıdan devralınan bir eşitlik anlayışı nedeniyle ekonomiden kaynaklanan sınıf farklılaşmalarına pek sıcak bakılmadığından girişimci örgütleri ve dernekleri açık bir şekilde sınıf yada grup çıkarı için lobicilik yapamamışlar devletle daha bireysel ilişkilere girmişlerdir (Buğra,1994: 58-59).

Bunun yanında 1950 ve 1980'lerdeki liberal politika uygulama süreçlerinde de " Türk liberalizminin paradoksu" olarak nitelenebilecek bir olgu ortaya çıkmıştır.Buğra Türk liberalizminin çelişmesini "piyasa ve özel sektör yanlısı bir hükümetin, olağan üstü karışık müdahale mekanizmalarıyla piyasayı daraltması ve bu müdahaleci politikalarda her gün yeni bir değişikliğe giderek iş dünyasını çok

zor durumlarda bırakması” süreci olarak tanımlar. Cumhuriyet tarihinde liberal adı verilen dönemlerde bile tutarsız ve keyfi bir devlet müdahaleciliği gözlenmiştir. Bu keyfi devlet müdahaleciliği sürecinde iş dünyasının bazı kesimleri şaibeli yollardan büyük servetler, büyük kaçak sermaye birikimi edinmişlerdir ama bir yandan da sık sık değişen politikaların yarattığı belirsizlik iş adamları açısından önemli rahatsızlık kaynağı olmuştur (Buğra,1994: 176).

Türk liberalizminin paradoksu olgusu hem 1950’lerde hem de 1980’lerde, devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünü sınırlandırmak yerine harcamalarını artırarak enflasyonist baskıların artmasına yol açmıştır (Buğra,1994: 179). Cumhuriyet dönemi boyunca hükümetler izledikleri keyfi politikalar ve ekonomi politikası uygulamalarında yarattıkları belirsizlikler ile iş dünyasının temel sorunlarını oluşturmuştur. Türkiye’de hükümetler iş dünyasını ekonomik istikrar ve kalkınmanın sağlanmasına yararlı bir şekilde yönlendirmekte başarısız kalmışlardır.Örneğin 1980’li yıllarda ANAP hükümeti iş dünyasını ekonomik istikrar ve kalkınmaya yararlı bir biçimde yönlendirememiştir.Bu başarısızlığın sebebi; değişen boyutlarda bütün cumhuriyet döneminde mevcut olan fakat en çarpıcı haliyle 1980’lerde ANAP iktidarında görülen politika sürecinin yukarıda sözü edilen nitelikleridir.Uygulanan politikadan kaynaklanan belirsizliklerin bir sanayi bilincinin gelişmesini baltaladığı bir ortamda, iş dünyasında günü kurtarma ve rant kovalama zihniyetinin hakim olması böyle bir politika sürecinden kaynaklanmıştır (Buğra,1994: 217).

Devlet geleneği ekolü içinde burada ele aldığımız teorisyenler içinde Türkiye toplumunun bugünkü bunalımının temel nedenini en net bir şekilde devlet geleneğine bağlayan yazar kuşkusuz A. İnsel’dir. Şöyle ki, İnsel’e göre, Türkiye toplumunun bugünkü bunalımının arkasındaki temel neden; yüzyıldan beri Türkiye toplumunu yukarıdan kontrolle çağdaşlaştırma ve batılılaştırmaya çalışan devlet ve devlet geleneğidir.Oysa devletin bu çabalarının arkasındaki asıl amaç; batılılaşma ve çağdaşlaşmadan ziyade kendi bekasını sağlamak ve devletin toplum üzerindeki egemenliğinin korunması ve güçlenmesidir(İnsel,2003:14).

Çalışmalarında bu temel argümanını çeşitli biçimlerde geliştiren İnsel’e göre, netice de Türkiye’nin demokratikleşmemesinin gerçek anlamda bir özgürlükçü toplumun kurulamamasının arkasında da kendi iktidarını ve merkezi konumunu sürdürmek isteyen devlet geleneği vardır.Devlet, devlet elitleri ve seçkinci - devletçi aydınlar toplumu, ekonomiyi, ulusu ve kültürü kendi himayelerinde geliştirmek istemişlerdir.Devletin hem ekonomiyi hem de kültürü ve ulusu kendi bekası için kendi himayesinde çağdaşlaştırma çabaları Türkiye toplumunun bugün yaşadığı sorunların temel nedenidir.Demokrasinin yeterince

gelişememesi, rant ekonomisinin ortaya çıkışı, resmi kültüre karşı bir kültürün doğuşu, Kürt sorunu ve tarikatların varlığını sürdürmesinin ardında devletin sözü edilen himayeci tavrı vardır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti tarihini devlet merkezli bir eksenle yorumlayan İnel analizinde temel belirleyici rolü “devletin kendisine” vermektedir. Şöyle ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı patrimonyal devlet geleneğinin sürdürmektedir. Sadece kendi himayesinde bir toplumsallık düşünebilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, toplum üzerinde mutlak bir egemenlik ararken, Osmanlı patrimonyalizminin kimi hatlarını büyük bir sadakatle yeniden üretmiştir(İnel,2003:58).

İnel’e göre asıl kaygısı kendi merkezi otoritesini korumak olan devlet geleneği hem Osmanlı’nın son döneminde hem de cumhuriyet sürecinde bir yandan çağdaşlaşma ve batılılaşma projesini bizzat yürütmüş diğer yandan da kendi kontrolünde bir iktisat alanı oluşturmuştur.Şöyle ki Osmanlı devletinin son yüzyılında devlet, hükmetme yollarında zaafiyetler ortaya çıktığı ve bu yollar bozguna uğrayarak yıkıldığı için egemenliğini koruyabilmek kaygısıyla batılılaşma yolunu seçmiştir.Fakat bu batılılaşma “devletin bekası” içindir.Bu süreçte devletin bekası için gerçekleştirilen batılılaşma operasyonu, toplumsal bağları olmayan ve siyasi güçleri devlet katında yer almaktan kaynaklanan bir elit zümre tarafından gerçekleştirilmiştir.Cumhuriyetin kuruluşunu da bir yönüyle devlet içinde çağdaşlaşma mücadelesinin kazanılması olarak yorumlayan İnel’e göre Osmanlı İmparatorluğunun son yılları ile Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin çağdaşlaşması olarak algılanan çağdaşlaşma sorunsalı daha sonraki süreçte toplumun devlet eliyle çağdaştırılması olarak anlaşılmıştır.Bu süreçte uygarlaşma çabası içindeki devlet, devlet dışı alanı(toplumu)kendi istediği şekilde biçimlendirme arzusuyla çağdaşlaşma meselesini topluma dayatmıştır.Devletin bekası için yönetici elit eliyle yukarıdan gerçekleştirdiği bu batılılaşma operasyonu neticede devlet toplum ilişkilerinde ve toplumsallaşma süreçlerinde belirli gerilimlere yol açmıştır(İnel,2003:21-44).

İnel’ e göre batılılaşma ve çağdaşlaşma amacının devletin elinde bizzat kendi otoritesini tesis edebilmek için bir araç haline gelmesinin bir diğer önemli sonucu da çağdaşlaşma projesinin kendi bünyesinde bulunması gereken demokratikleşme sürecinin daha baştan devre dışı kalmasıdır.Şöyle ki Türkiye’de çağdaşlaşma, batılılaşma projesi devletin bekası için devlet eliyle yürütüldüğü için devlet elitleri her zaman demokrasiye belirli bir mesafede durmuştur.Heper’e paralel bir şekilde İnel’e göre de demokratikleşme sivil toplum güçlerinin gelişimi ve belirli sınıfların taleplerini devlet politikalarına yansıtmaları olarak

anlaşılmamıştır.Zaten devletin batıcılığı toplumu denetleme ve kendi arzuladığı yönde harekete geçirme olanakları verdiği ölçüde geçerlidir.Gerçek anlamda bir çağdaşlaşma projesine devletin bekası izin vermez(İnsel,2003:58).

Devletin iktisat alanına müdahalelerini de kendi merkezi konumunu korumak kaygısı ile yaptığını ileri süren İnsel'e göre; iktisat alanı çatışma yaratıcı ve merkezkaç potansiyeller taşıyan bir alan olduğu için devletçe tehlikeli olarak algılanmış ve bizzat kontrol edilmiştir.(İnsel,2003:50-51) İnsel'e göre Türkiye devleti iktisadi hayatı devlet kurumlarına bağlarken iki amaç güder: "devletin siyasi istikrarını sağlamak için mümkün olduğu kadar iktisadi kendine yeterlilik ve varlıkları açısından devlete bağımlı kişi ve kurumların canlandıracakları bir iktisadi yaşam.Bunlar devletin iktisadın tek yönlendiricisi olup rakip tanımaz merkeziliğini sürdürebilmesinin koşullarıdır."(İnsel,2003:51)Bu amaçlarla devlet cumhuriyet tarihi boyunca iktisadi alanı sürekli himayesi altında tutmaya çalışmıştır.Cumhuriyetin ilk yıllarında devletçi kumanda ekonomisi ve milli iktisat, 1950'lerden sonra liberal devletçilik ve 1980 sonrasındaki Özal dönemleri boyunca devlet ile ekonomi arsındaki ilişkilerin niteliği değişmemiştir.

Güçlü devlet geleneği yaklaşımının başlıca temsilcilerinin yukarıda özetlenen tezlerinde öne çıkan temel teorik önerme; Türkiye toplumunun bugünkü sorunlarının arkasında devlet geleneği ve merkezi özerk devletin davranışı bulunduğu.Türkiye'nin çağdaşlaşma ve demokratikleşme macerasındaki başarısızlıkların, sivil toplumun gelişmemesinin , ekonomik sorunlar ve rant ekonomisinin yükselişinin, uluslararası rekabet gücü yeterince gelişmemiş bir sanayi yapısının oluşmasının nedeni himayeci, idari merkeziyetçi devlet geleneğidir.Bu teorik tespitlerde saklı temel politika önermeleri ise:Türkiye'nin sorunlarını aşabilmesi için "katı devlet geleneğinin aşılması", sivil toplumun güçlenmesi, çıkar gruplarının siyasete damgasını vurabilmesi ve devlet ve hükümetlerden kaynaklanan tutarsız ve irrasyonel politikaların terk edilmesi gereğidir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihini belirli bir süreklilik içinde ele alan bu yaklaşımlar, Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki tarihsel gelişmeleri izah edebilmek için kullandıkları analitik araçların ve yaklaşımların günümüz Türkiye toplumu açısından da geçerli olduğu kanısındadırlar.Oysa bu analitik araç ve yaklaşımlarla Neo-liberalizm altında Türkiye toplumunun yaşadığı dönüşümün açıklanması güçtür. 1970'lerin krizinden çıkabilmek ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerek dünyada gerekse Türkiye'de uzun bir genişleme sürecine yol açmış birikim biçiminin tıkanıklığını aşabilmek için devlet biçiminin de yeniden kaçınılmaz olarak şekillendirildiği Neo-liberal dönüşüm sürecini, toplumsal çıkar grupları karşısında nötr, asalak, gücünü kendinden alan,sınıf taşıyıcıları olmayan elit bir zümrece

yönetilen ve tarihsel olarak bünyesinde barındırdığı gelenekleri sürdüren bir devlet biçimi analizi ile kavramaya çalışmak; bu tarihsel – toplumsal gelişmelerin teorik izahını sağlamamaktadır.

Türkiye’de siyasetin, devletin ve bunalımın yorumlanması meselesinde İnsel, Heper ve Buğra gibi devlet merkezli yaklaşımın analitik araçlarına sıkı bir şekilde bağlı kalmak kanımca Türkiye’de devlet biçiminin oluşumu ve değişiminin anlaşılması ile bunalımın nedenlerinin anlaşılmasında; sınıfların, birikim biçiminin çelişkilerinin ve burjuva ideolojisinin çelişkilerinin rolünün anlaşılmasını güçleştirmektedir.Devlet merkezli gelenek içinde düşünen yorumcular analizlerinde toplumsal sınıf ilişkisi ve çelişkilerinin devlet ve bunalım üzerine etkilerini dikkate almamaktadırlar Halbuki devlet ve toplumun bunalımının kökenleri toplumsal sınıf ilişkilerinde, sınıf stratejilerinde ve burjuva egemenliği ve ideolojisinin çelişkilerinde saklıdır.

Devlet Merkezli Değil Sınıf Merkezli Bir Perspektiften Türkiye’de Bunalım, Sınıflar ve Devlet

Çalışmanın başlangıcında belirtildiği gibi Neo-liberal dönüşüm sürecinde Türkiye’de bunalımın nedeni ve devlet biçiminin analizi açısından yeni sağ ve devlet merkezli yaklaşımlar tatmin edici bir teorik çerçeve sağlamamaktadır.Çünkü kanımca Neo liberal dönüşüm sürecinde Türkiye’de devlet biçimi ne Leviathan devlet ne de patrimonyal devlet olarak yorumlanabilir. Özellikle 1980 askeri darbesi sonrasında Türkiye’de gözlenen; - kapitalizmin 1970’lerin başından itibaren sürüklendiği bunalımdan çıkış reçetesi olarak tasarlanan ve Türkiye’de 1980 ve takip eden süreçte gündeme gelen neo-liberal politikaların uygulanabilmesi ve devletin yeni dönemin birikim biçiminin özelliklerine göre şekillendirilebilmesine olanak tanıyan - antidemokratik kapitalist devlet biçimidir. Türkiye’de - İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünya ekonomisi ile paralel bir şekilde yaşanan uzun genişleme sürecinin 70’lerin sonundaki krizi ile birlikte artan toplumsal muhalefet ve dirençli sosyal hareketlerin ortamında ve 1960’ların sosyal siyasal ve ekonomik konjonktüründe görece olarak daha demokratik sayılan 1961 Anayasasının çerçevesi içinde oluşan devlet biçimi ve siyasal konjonktür altında - Neo- liberal dönüşüm politikalarının hayata geçirilebilmesi mümkün değildi. Nitekim 1980 sonrasında yaşanan dönüşümün kilometre taşlarından sayılan 24 ocak 1980 kararlarının hayata geçirilebilmesi, ancak 12 Eylül 1980 darbesi ve onun oluşturduğu antidemokratik devlet biçimi ve siyasal çerçeve içinde mümkün olabilmektedir.Dolayısıyla yakın dönemde devlet biçiminin oluşumu açısından kritik bir uğrak olan 12 eylül 1980 darbesi ve sonrasında oluşan toplumsal ekonomik ve siyasal konjonktürün tatmin edici analizi, Neo – liberalizm ve onun gerekleri ile ilişkili olarak yapılabilir.

Neo – liberalizm merkez kapitalist ülkelerin 1970'lerin başından itibaren girdikleri birikim bunalımına çare olarak tasarladıkları ve 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başından itibaren İngiltere'de Thatcher, Amerika'da da Reagan öncülüğünde hayata geçirilen politikalara rehberlik eden politik ideolojidir.1980'lerden itibaren tüm dünyada hem politik iktisat tartışmalarını hem de ulus devletlerin izleyecekleri ekonomi politikalarını önemli ölçüde etkileyen bu yaklaşım kapitalizmin 1970'lerdeki krizinin temel nedeninin merkez kapitalist ülkelerde İkinci Dünya Savaşından sonra farklı tarzlarda da olsa ortaya çıkan ve esas olarak Keynesci ekonomi politikaları öncülüğünde şekillenen refah devleti biçimi olduğunu düşünüyordu.Merkez kapitalizminin bunalımının nedeninin var olan devlet biçimi olduğunu düşünen bu politik vizyon krizden çıkış reçetesi olarak; refah devleti politikaları ve Keynesci politikaların terk edilmesi, sosyal harcamaların kısılması, vergi oranlarının düşürülmesi, devletin küçültülmesi, özelleştirme ve deregülasyon politikalarının gerekliliğini hatta kaçınılmazlığını öngörüyordu.Kuşkusuz artık dünyada çok iyi bilinen bu ekonomi politikası ajandası ile Neo-liberalizm sermayenin karlılık koşullarını yeniden onararak ve yeni bir birikim biçimi inşa ederek kapitalizmin durgunluğunu ve bunalımını aşmayı hedefliyordu.

Temel amacı sermayenin karlılık koşullarını onarmak olan Neo-liberal politikalar bir yandan devletin küçülmesi,özelleştirme,vergi oranlarının azaltılması gibi politikalarla sermaye üzerindeki kamusal yükleri azaltmaya çalışırken diğer yandan da daha önce devletin sağladığı sosyal hizmet alanlarının metalaştırılması, özelleştirme politikaları ile devletin belirli sektörlerdeki tekelci veya oligopolistik gücünün özel sermayeye devri ve sermayenin pazar olanaklarının genişlemesini hedefleniyordu. Bu süreçte bir yandan da uluslararası ticaret ve finansal hareketlerin serbestleşmesi ve küreselleşme politikaları ile hem merkez ülkelerdeki sermayenin uluslararası meta zincirlerini kullanarak maliyetlerini düşürebilmesi hem de uluslararası ticaret koşullarının merkez ülkeler lehine dizaynı ile sermayenin pazar olanaklarının genişlemesi hedefleniyordu.Bu politikalarla bir yandan da finansal liberalizasyon politikaları ile para sermayenin uluslararası serbest hareketi ve özellikle belirli ulus devletlerin borçlanma politikaları aracılığıyla finansal sermaye birikim süreci teşvik ediliyordu.

Bugün artık tüm dünyada çok iyi bilinen bu tarihsel süreç 1980'lerin başında Türkiye'yi de önemli ölçüde etkilemiştir.Türkiye'de Neo liberalizm askeri yönetimin gölgesinde Turgut Özal öncülüğünde gündeme gelmiştir ve kanımca Türkiye'de 1980'den bugüne toplumsal ekonomik dönüşümü belirleyen önemli dinamiklerinden biri olmuştur.1980'lerin başında merkez kapitalist ülkelere paralel bir şekilde Türkiye'de de gündeme gelen Neo-liberalizm 25 yıllık bir süreçte

Türkiye'nin yakın tarihindeki egemen ideoloji olmuştur. Temel özellikleri ve politik çizgisi yukarıda kısaca özetlenen yeni sağ politikaların Türkiye'deki macerası kuşkusuz çalkantılı olmuş, bazı bakımlardan merkez kapitalist ülkelerdeki süreçlerden farklılaşmış, zaman zaman ciddi toplumsal dirençlerle karşılaştığı için ancak aşama aşama gündeme gelebilmişlerdir. Fakat bu politikalar yakın tarihin egemen politik vizyonu olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Kuşkusuz buradaki amaç Türkiye'nin Neo-liberal süreçteki dönüşüm tarihini yazmak değil bu süreçte ortaya çıkan anti demokratik devlet biçiminin toplumsal ekonomik kökenlerini resmetmek ve 1980 sonrasındaki birikim biçimi ile devlet biçimi arasındaki ilişkilere yoğunlaşmaktır. Tabii ki bu çabanın da asıl kaygısı çalışmanın başında vurgulanan "Türkiye'de devlet biçiminin analizi ve yaşanan toplumsal ekonomik bunalımın nedenlerinin sağlıklı bir şekilde kavranabilmesi için sınıf merkezli bir analizin daha fazla açıklama gücü taşıdığı" tezini geliştirmektir. 1980 sonrası birikim biçimi ile devlet biçimi arasındaki ilişkiler ele alındığında devlet biçiminde meydana gelen değişimlerin arkasında toplumsal sınıf ilişki ve çelişkilerinin, egemen ideoloji ve politikaların çelişkilerin yattığı gözler önüne serilmektedir. Devlet biçiminde meydana gelen dönüşümler burjuva egemenliğinin çelişkilerinin, burjuvazinin yakın dönemdeki ideolojisi neo-liberalizmin çelişkilerinin siyasi evredeki uzantılarıdır.

Türkiye kapitalizminin 1970'lerin sonundaki tıkanıklığının aşılması için yürütülen operasyonun ve takip eden süreçte anti demokratik devlet biçiminin evriminin ilk tarihsel uğrağı 1980 darbesidir. Bilindiği gibi darbeyi takip eden süreçte Ulusu askeri hükümeti döneminde Türkiye'de daha sonraki siyasal ve demokratik çerçeveyi belirleyecek olan 1982 anayasası kabul edildi. Anayasanın kabulünden sonraki süreçte her ne kadar 1983 de yapılan genel seçimlerle sivil bir başbakan önderliğinde kurulan hükümetle siyasal çerçeve normalleştirilmeye çalışılsa da 1982 anayasasının antidemokratik hükümleri çerçevesinde siyasal ve ekonomik alanda demokratikleşme gerçekleşmediği gibi siyasal, sosyal, ekonomik ve hukuki alanlarda devlet ve hükümetlerin baskıcı ve antidemokratik uygulamalarına tanıklık edilmiştir. Burada bu bilinen tarihsel süreci yeniden ele almaya ihtiyaç olmadığı kanısıyla sadece 1980 sonrası anti demokratik devlet biçimini tasvir etmemi sağlayacak bazı baskıcı ve antidemokratik uygulamaları ve süreçleri hatırlatmakla yetineceğim.

Bilindiği gibi 1982 Anayasası'nın kabulünü takip eden süreçte 1980 öncesinin gergin siyasal ortamının sorumlusu kabul edilen belirli toplumsal kesim ve kurumlara karşı ciddi baskı ve sınırlamalar gündeme gelmişti. Örneğin bu süreçte bir yandan bazı sendikalar kapatılmış ve çalışanların ekonomik ve sosyal haklarında

önemli sınırlamalara gidilmiş bir yandan da hem üniversitelere hem de özellikle sol siyasal hareket içindeki kesimlere yönelik önemli baskı ve müdahaleler gerçekleştirilmişti.

Ayrıntılara girmeden Türk siyasal yaşamının yakın geçmişi ele alındığında antidemokratik devlet biçiminin evrimini nitelemek için şu noktaları vurgulamak yeterli olacaktır: Bu tarihsel süreç, devletin baskı aygıtlarının (asker,polis vb.) rejim üzerindeki etkisinin artışına tanıklık etmiştir. Geçen birkaç yıl içindeki Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinin dayattığı bazı yüzey değişikliklerin getirdiği yenilikler bir yana uzun bir dönem boyunca özellikle askeri bürokrasinin siyasette çok önemli bir rolü olmuş, Millî Güvenlik Kurulu gündelik siyasal işleyişin bir ögesi haline gelmiştir.Hatta bilindiği gibi bugün mevcut AK parti hükümetinin Avrupa Birliği'ne girme hevesinin arkasındaki asıl nedenin askeri bürokrasinin siyasetteki etkinliğini azaltma çabası olduğu ileri sürülmektedir.

1980 sonrası süreçte devletin baskı aygıtlarının etkinliğinin artışı bir çok alanda gözler önüne serilmiştir.Bu süreç içinde, her renk ve siyasal tarzdan toplumsal muhalefet, karşısında devletin zor aygıtlarını bütün çıplaklığı ile görmüştür.Aynı şekilde çeşitli kesimlerden yükselen muhalefet, değişim ve demokratikleşme talepleri, karşılarında demokratikleşme yönünde değil tam aksi istikametteki refleksleri bulmuşlardır.Bilindiği gibi bu tarihsel dönem bir yandan radikal muhalif Kürt hareketinin baskılanması çabalarıyla bir iç savaşa, diğer yandan da darbe sonrasının koşullarında kendisine uygun bir konjonktür bularak güçlenen ve önemli bir toplumsal taban bulan radikal islami eğilimlerin baskılanmasını hedefleyen bir örtülü darbeye tanıklık etmiştir.Bunlara ek olarak 1980 sonrasının ekonomik konjonktüründe sıklıkla yaşanan ekonomik bunalımların faturalarını ödeyen geniş toplum kesimlerinin (işçiler, memurlar, küçük esnaf ...vb.) tepkileri askeri ve polisye güç kullanımı ile yüz yüze kalmıştır.

Bilindiği gibi aynı tarihsel süreç Türkiye halkının “derin devlet” kavramı ile de tanıştığı yıllar olmuş, vatandaşlar dönemin Cumhurbaşkanlarından birinden “devlet içindeki bazı belgelere ben dahi ulaşamam” şeklindeki veciz sözleri duymuşlardır.Kuşkusuz bir açık bir örtülü darbeye, iç savaşa, derin devlete, çeşitli parti kapatmalara, genel seçimlerde zaman zaman % 45'lere varan toplam vatandaş oyunun parlamento da temsil etmeyen bir seçim sistemine ...vb. sahne olan bir tarihsel süreç, baskıcı ve antidemokratik bir devlet biçiminin gelişimine tanıklık etmiştir.

Türkiye'de yukarıda tasvir edilen antidemokratik devlet biçiminin gelişiminin nedenleri: Türkiye kapitalizminin 1970'lerin sonundaki bunalımını

aşması için burjuvazinin ideolojik ve politik tercihleri doğrultusunda yapılan uygulamalarda ve bu bağlamda krizin aşılmasının alternatifsiz reçetesi olarak sunulan yani sağ ideoloji ve politikalar ile bu politik uygulamalar neticesinde yaşanan sermaye birikim biçiminin çelişkilerinde aranmalıdır. Daha öncede belirtildiği gibi Türkiye’de 1980 sonrasında ideolojik ve politik olarak hakim durumda olan neo-liberalizm Türkiyeli egemen kesimlerin kendi çıkarlarına hizmet edeceği bekleşi ile sahip çıktıkları bir ideolojik yaklaşımdır. Türkiye burjuvazisi sahip çıktığı ideolojinin meşruiyetini sağlamak üzere yürüttüğü yoğun çabalar neticesinde geniş toplum kesimleri ve siyasal partiler arasında da Neo-liberal politikaların meşruiyetine ve alternatifsizliğine yönelik önemli bir desteği organize etmeyi başarmıştır. Ne var ki ideolojik meşruiyeti tesis edilerek uygulanan bu politikalar ve bu süreçte yaşanan birikim biçiminin bünyesinde barındırdığı çelişkilerin Türkiye toplumunun bugün yaşadığı bunalım açısından uzantıları olmuştur. Neo-liberalizm ve onun ekseninde şekillenen birikim biçimi Türkiye kapitalizminin yakın tarihindeki ekonomik bunalımların ve antidemokratik devlet biçiminin gelişiminde etkili dinamikler olmuştur.

Türkiye bu egemen Neo-liberal paradigmayı sorgulayıp aşamadıkça, Avrupa Birliği’ne entegrasyon hedefine varmakta oldukça zorlanacak ve bu süreçte ciddi gecikmelere tanıklık edecektir. Bugünkü haliyle Avrupa Birliği’ne entegrasyon hedefi Türkiye egemen kesimlerinin kendi ideolojik ve politik vizyonlarının meşruiyetini sağlamakta kullandıkları en güçlü araç durumundadır ve süreci yönetenler meseleye sadece kendi öncelikleri açısından bakmakta ve Türkiye’nin toplumsal ekonomik siyasal ve hukuki alanlarda Avrupa Birliği standartlarına ulaşmasını sağlayacak kritik meseleler ya kendi haline bırakılmakta yada bu meselelerin çözümü ucu açık ve belirsiz bir şekilde orta ve uzun vadeye yayılmaktadır. Bu konudaki gelişmeler bazı yapay ve yüzey görüntülere (örneğin Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerine uyum için gerçekleştirdiği bazı yasal değişiklikler gibi) değil bu görüntülerin arkasındaki toplumsal ekonomik realiteye ve tarihsel eğilimlere bakarak soğukkanlı bir şekilde değerlendirildiğinde; 1980 den bugüne Neo liberalizm altında sık sık derin ekonomik bunalımlar ve kronik ekonomik istikrarsızlıklar yaşayan ve dolayısıyla geniş kitlelerin reel ücretleri ile hayat standartlarını iyileştiremeyen, yukarıda tasvir edildiği gibi baskıcı ve antidemokratik bir devlet biçimi ile siyasal çerçeveye sahip olan Türkiye’nin hedefine varmasında önemli gecikmeleri yaşayacağını görmek güç olmayacaktır. Oysa eklemleme sürecinin mevcut neo-liberal politik ekseninde değil alternatif bir politik vizyonla yürütülmesi halinde Türkiye’nin ve vatandaşların kimi sorunlarının aşılmasına katkı sağlayabilecek “AB’ne entegrasyon” sürecinde ve hedefinde mevcut yapıda olabileceğinden daha iyi bir noktaya gelinebilir.

1980 sonrasında yeni sağ politik ajanda doğrultusunda bu hareketin etkili ve öncü lideri T. Özal'ın deyimiyle "transformasyona" konu olan Türkiye toplumu ve ekonomisi devleti küçültüp, piyasayı ve serbestleşmeyi hakim kıldığı, özelleştirmeler yaptığı, dışa açıldığı, Avrupa Birliği ile gümrük birliğini gerçekleştirerek bugün artık tam üyelik için müzakerelere başladığı ve finansal liberalleşmeyi gerçekleştirdiği bu tarihsel dönem sonunda ne yazık ki toplumsal ve ekonomik açıdan arzu ettiği noktaya ulaşamamıştır. Yukarıda da söz edildiği gibi yeni sağ politika uygulamalarının sonucu kronik ekonomik istikrarsızlık, görece olarak düşük bir uzun dönem büyüme hızı, artan yoksulluk ve eşitsizlik olmuştur. Hatta burada saydığımız kriterler açısından 1980 sonrasında performansı 1950-80 döneminin performansından açıkça daha kötüdür. (Yılmaz, 2001:71) Türkiye halkının ekonomik ve sosyal sorunlarını hafifletmek yerine gittikçe ağırlaştıran bu süreç bu sorunları gündeme taşıyarak çözümünü isteyen her renkten toplumsal muhalefete devletin "zor" yüzünü göstermek durumunda kalmıştır. Bu süreçte devletin zor aygıtlarının ön plana çıkışı ve antidemokratik uygulamalar kendiliğinden olmadığı gibi toplumsal dinamiklerden bağımsız olarak özerk ve güçlü merkezi devlet geleneğinin kendi içinden gelen dinamiklerden de kaynaklanmamıştır. Anti demokratik devlet biçiminin gelişimi; birikim biçiminin yarattığı çelişki ve sorunlar ile siyasal rejimin zayıflayan meşruiyetinin sonucudur. Haliyle yeni sağ ideolojinin ve politikaların egemen konumu değişmedikçe Türkiye'de devlet biçiminin demokratikleşmesi beklenmemelidir.

Egemenlerin meşruiyet ve rıza aygıtlarının zayıfladığı koşullarda zor aygıtının ön plana çıkacağını vurgulayan Gramsci'ci iktidar açıklamaları Türkiye'nin yaşadığı bu tarihsel sürecin teorik izahını sağlama potansiyelindedir.⁶ Türkiye'nin Cumhuriyetin kuruluşundan 1980'e kadar olan siyasal gelişim sürecinin devletin otonomisi yaklaşımları ile değil Gramsci'ci kavramlarla açıklanabileceği tezini ileri süren Öncü'nün yaklaşımı 1980 sonrası Türkiye toplumunun Gramsci'ci kavramlarla analizi ile geliştirilebilir.⁷ Hatta kanımca Neo liberalizm altında Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik tecrübesi Gramsci'ci iktidar açıklamalarına daha fazla tarihsel malzeme sağlamaktadır.

1980 sonrası süreçte uygulanan yeni sağ politikalar iç ve dış sermayenin belirli kesimleri dışında neredeyse hiçbir toplum kesiminin çıkarına hizmet etmemiştir. Rantiye tipi bir birikim biçiminin doğuşuna neden olan bu süreç sermaye

⁶ Bu yöndeki açıklama ve vurgular için Bkz. Yılmaz, 2001: 28-33, 82- 90, 143-150 Bu çerçevede kapitalist devlet konusunda 1980 sonrasında yapılan Marksist tartışmalar içinde özellikle Gramsci'nin yaklaşımından esinlenen- J. Hirsch'in tezleri dikkatle ele alınmalıdır.

⁷ Bkz. Öncü, 2003

fraksiyonları içinden finans sermayenin yükselişine yol açarken uygulanan dışa açılma ve bu eksendeki teşvik politikalarının meyvesini yiyerek dış ticarete açılan ticaret ve sanayi sermayesi gibi sınırlı kesimlerin dışında kalan kesimlerin (hem sermaye fraksiyonları arasında hem de sermaye dışı kesimlerin) mağduriyetine sebep olmuştur. Bu süreçte uygulanan politikaların çelişkileri ve hangi sınıf ve sermaye fraksiyonlarının çıkarına hizmet ettiği hem tarihsel hem de ampirik yöntemlerle oldukça yetkin akademik araştırmalarla gösterilmiş ve yeni sağ politikaların sınıf niteliği teşhir edilmiştir.⁸

Neo liberal politik ideolojinin rehberliğinde uygulanan maliye ve para politikaları ile devlet bütçesinin iç ve dış finans sermayeye kaynak aktaran bir transfer bütçesine dönüştürüldüğü⁹ bu tarihsel süreçte, sürekli artan kamu borçları nedeniyle kamu borçlanma politikası hem finans kesimindeki gelişmeleri hem de uluslararası sermaye hareketlerini belirleyen temel dinamik olmuştur. Bir yandan yeni sağ devletin küçültülmesi politikasının gerekleri doğrultusunda kayıt dışı ekonomiye göz yumarak potansiyel vergi gelirlerinden vazgeçen hükümetler; devletin borçlanma mekanizması ve finansal liberalleşme aracılığıyla iç ve dış rantıye kesime ve finans sermayeye kaynak transfer ederken, geniş kitlelerin refahı ve hayat standardı açısından kritik önemde olan sağlık ve eğitim gibi sosyal harcamalarla, tarihsel süreçte Türkiye’de iddia edildiği gibi özel kesim yatırımlarını dışlayıcı değil tamamlayıcı ve teşvik edici nitelikte olduğu akademik araştırmalarla gösterilmiş olan kamu yatırım harcamalarında önemli tasarruflara gitmeyi tercih etmişlerdir. Bilindiği gibi bu politikaların kaçınılmaz sonucu bölüşüm eşitsizliklerinin artışı ve halkın yoksullaşması olmuştur. Sözü edilen ekonomik ve sosyal problemler ağırlaştıkça ve uygulanan politikaların sınıf niteliğini gizlemek zorlaştıkça siyasal rejimin meşruiyet problemi de ağırlaşmıştır. Meşruiyet temeli zayıflayan iktidarların zora ve anti demokratik uygulamalara başvurması kaçınılmazdır.

Görüldüğü gibi toplumsal sınıf ilişkileri ve mücadelelerinde meydana gelen değişimlerin, kendisi zaten toplumsal sınıf ilişkilerine gömülü olan iktidar ilişkileri açısından da uzantıları olmaktadır. Neo – liberal dönüşüm sürecinde Türkiye devleti finans sermayeye rant aktarma işlevini sürdürdükçe aslında birikimin çelişkilerini kendi bünyesine taşıyıp sınıf niteliğini teşhir etmekte ve bu nedenle meşruiyet işlevleri açısından ciddi sıkıntılar yaşamaktadır.

⁸ Bkz Borotav, 1991, Yeldan, 2001, Önder, 2003, Arın, 2003

⁹ Gerek devlet bütçesi gerekse GSMH içinde borç faiz ödemelerinin payının sergilediği ampirik tarihsel eğilimler devletin aktardığı kaynağın boyutlarını sergilemektedir. Bkz. Yeldan, 2001, Önder, 2003, Arın, 2003

Devlet ve siyaset nezdinde yaşanan gelişmeleri toplumsal sınıf ilişkilerinden bağımsız olarak özerk, sivil toplumdaki ayrı, merkezi devlet geleneğinin kendi dinamiklerinden ve kurumsal özelliklerinden hareketle açıklama çabası ne ölçüde yetersiz ise tarih toplum ekonomisi ve siyaset araştırmalarında tarihsel gelişim, dinamik ve delillerle yoğrulmayan soyut ve dolayısıyla içi boş bir sınıf kavramına referans vermek ve yüzeysel bir şekilde toplum analizlerine sınıfı geri çağırarak da o ölçüde yetersiz bir girişimdir. Tarih ve toplum araştırmalarında sınıfı geri çağırarak fakat bu çağrıdan fazlasını yapmak gerekmektedir Türkiye’de tarih, toplum ve ekonomi politik çalışmalarında sınıf ve sınıflar mücadelesi kavramlarının çözümleyici analitik araçlar olarak kullanılması yönünde çeşitli katkılar gerçekleştirilmiştir. Burada yakın dönem katkılar arasında özellikle Savran(2004), Boratav (1991), Öncü(2003), Yalman(2004), Öngen(2004)’in çalışmalarını belirtmekte yarar vardır.¹⁰ Kanımca buradaki kritik teorik görevlerden biri iktidar devlet ve siyaset düzeyinde yaşananlar ile toplumsal sınıf ilişkisi, çelişki ve mücadeleleri arasındaki karşılıklı belirlenme ilişkisinin tarihsel eğilimlerini açıklayabilmek ve iktidar ilişkileri düzeyinde sınıf - dışı çelişkiler olarak görülen yarılımların(mesela yakın dönem Türkiye’inde Türk – Kürt, Laik – İslamcı, Alevi - Sunni vb.) toplumsal sınıf ilişkileri ile olan bağlarını resmedebilmektir. Bu çerçevede Fransa’da göçmen işçilerin özgül siyasal mücadelesini anlamaya çalışan Fransız düşünür Balibar’ın vurguladığı gibi; siyasal evredeki ırkçılık veya etnik mücadele görüntüleri ile sınıf mücadelesi arasındaki eklemlemeyi düşünmek gerekmektedir.¹¹

Bu bağlamda 1980 askeri darbesi ile sosyalist mücadelenin gündem dışına itilmesi yakın Türkiye tarihinde politik ve ideolojik arayışların etnik ve islami temellere doğru kayışının tarihsel zeminini hazırlamıştır. 1980 öncesinde sosyalist hareketin tabanını oluşturan kitleler 1980 darbesi sonrasında Kürtçülüğün ve İslamcılığın ideolojik çekim alanına itilmişlerdir. Bilindiği gibi Türkiyeli egemen olmayan geniş kesimlerin, Neo liberalizm altında ağırlaşan sosyal ve ekonomik problemler içinde, gerek islami eğilimlere vurgu ile yürüttükleri siyasal mücadele gerekse etnik kimliklere sahip çıkarak yürüttükleri mücadele yakın tarihte tanık olduğumuz iç savaşın ve 1997 de yapılan örtülü darbenin temel nedenleridir. Dolayısıyla devletin neticede baskı aygıtları ile tepki verdiği bu sosyal ve siyasal mücadelelerden ve bunların siyasal evredeki görüntülerinden hareketle; bugün artık siyasal çelişkilerin sınıf çelişkileri olarak yaşanmadığı, sınıfların,

¹⁰Yine bu yönde bir çaba içinde olan F. Ercan’da Türkiye kapitalizminin analizinde geçmişten günümüze sınıftan kaçış hallerinin aldığı teorik ve politik biçimleri ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ve eleştirel bir pozisyondan ele almakta ve Türkiye’de tarih ve toplum çalışmalarında sınıf gerçeğinin teoriye içerilmesinin önemini vurgulamaktadır.

¹¹ Bkz. Balibar, 2000:7-9

ideolojilerin, sağ ve solun bittiği şeklindeki sıklıkla rastladığımız tezlere varamayız. Siyasal evrede farklı renk ve biçimdeki çelişkiler olarak görünseler de, Neo liberalizm altında da toplumsal dinamiğin temel motorunu toplumsal sınıf mücadeleleri oluşturmaya devam etmektedir. Kanımca burada burjuva demokrasilerinin ana özelliklerinden biri olan sınıflar mücadelesini burjuva demokratik araçlar içinde eritebilmesi ve dolayısıyla sınıf çelişkilerini de rotasından saptırarak başka çelişkiler olarak gösterebilme yeteneğini de hatırlamakta fayda vardır. Bilindiği gibi burjuva demokrasileri; parlementer demokrasi, parti sistemi, kitle (sınıf değil) partilerinin varlığı, seçim sistemi yoluyla kitlelerin temsilinin sınıf temsilinden koparılarak bireysel atom vatandaşların temsiline indirilmesi gibi süreçlerle hüküm sürer. Dolayısıyla siyasi evredeki çelişkilerin sınıf temellerinden kopmuş görüntüsü; zıttın egemen sınıfların tercihi, mücadeleleri ve tarihsel süreçte geliştirdikleri kurumsal mekanizmalar marifeti sonucudur.

Yeni sağ dönüşüm sürecinde sonuçta devletin vatandaşlar nezdindeki itibarının zayıflamasının önemli nedenlerinden biri olan devletin sergilediği tutarsızlık irrasyonelite ve etkinsizlik de ancak toplumsal sınıf ilişkisi ve çelişkilerinin gerilimleri ile ilişkili olarak anlaşılabilir. Toplumsal sınıf ilişkilerinin gerilimleri zaten kendisi de toplumsal sınıf ilişkilerinin bir yönü olan iktidar (devlet) ilişkilerine ve biçimine yansımaktadır. Devlet toplumsal sınıf ilişki ve mücadeleleri içine gömülüdür ve toplumsal mücadelelerle devlet arasında dinamik bir karşılıklı belirlenme ilişkisi mevcuttur. Bu çerçevede devletin sergilediği tutarsızlıklar; toplumsal sınıf çelişkilerinin ve burjuvazinin tercih ettiği birikim biçiminin çelişkilerinin iktidar ilişkileri düzeyindeki dışa vurumlarıdır. Şöyle ki yakın dönemde Türkiye devleti bir yandan yapısal olarak geniş kitlelerin yaşam standartlarının baskılanmasını gerektiren bir birikim biçimini tercih ederken diğer taraftan itibarını büyük ölçüde halkın yaşam standartlarının görece yüksekliğine borçlu olan AB girmeyi hedeflemektedir. Yukarıda da vurgulandığı gibi Türkiye de Neo liberal dönüşüm sürecinde tercih edilen birikim biçiminin yapısal gereklerine paralel olarak çalışanların gerçek ücretleri ve dolayısıyla yaşam standartları baskılanmıştır. Bilindiği gibi gerek dışa açılma sürecinin önemli bir ayağı olan ihracatın artırılması hedefinin gerçekleştirilebilmesi ve ihracatın maliyetinin düşürülebilmesi için gerekse yakın dönemdeki büyüme ve kalkınma performansı açısından büyük ümitlerle beklenen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına maliyet avantajı sağlayabilmek için gerçek ücretlerin baskılanmasına ihtiyaç vardı. Bu birikim biçiminin sözü edilen ve benzeri kısıtlamaları önümüzdeki süreçte de Türkiye’de gerçek ücretler ve yaşam standartlarının geliştirilmesini engelleyecek ve/veya geciktirecektir. Bu süreç ise geniş kitlelerin ekonomik sosyal ve demokratik hakların geçmişte olduğu gibi yakın gelecekte de baskılanması demektir. Birikim biçiminin yapısal gerekleri ve tercihleri değişmedikçe sürecin mağduru olan sosyal

kesimlerin ekonomik ve siyasal demokratikleşme(sendikalaşma, kamu sosyal harcamalarının artışı vb.) ve gerçek ücretlerin yükselmesi konusundaki taleplerinin karşılık bulması güçtür.Bu koşullar altında dip dalgalarda farklı bir yönde akarken devletin yüzeyde - itibarını yüksek gerçek ücretler ve hayat standardı ile görece daha iyi burjuva demokrasilerine borçlu olan - AB'ne tam üyelik hedefine sıkı sıkıya bağlılık sergilemesi sürecin ve devletin ironik bir tutarsızlığıdır.Tahmin edilebileceği gibi bugünkü haliyle AB'ne entegrasyon hedefi daha ziyade geniş kitlelerin rejime içerilmesi açısından önem taşımaktadır.Türkiyeli geniş kesimlerin gerçek ücretlerinin yükselmesi ve yaşam standartlarının hızla AB düzeyine yükselebilmesi ise 1980 sonrası Türkiye burjuvazisinin tercih ettiği yeni sağ politikaların terk edilmesi ve reel ücretlerin hızla yükselmesine imkan verecek alternatif bir büyüme ve birikim biçiminin inşası ile mümkün olabilecektir.Alternatif bir birikim biçiminin inşası konusundaki arayış ve çabalara göstereceği ilginin düzeyi de Türkiye burjuvazisinin AB hedefi konusunda samimiyetinin gerçek göstergesi olacaktır.

Neo liberalizm altında kitlelerin rejime içerilmesi ve meşruiyetin tesisi problemi devletin sergilediği yukarıda sözü edilenlerin dışındaki bazı önemli tutarsızlıkları da açıklama potansiyelindedir.Yeni sağ politikaların gereklerine paralel olarak; reel ücretleri baskılamak devletin küçülmesini sağlamak ve sermayenin vergi yükünü hafifletmek durumunda olan devlet bir yandan çarpık kentleşme, gecekondulaşma ile kayıt dışı ekonominin hızla gelişimine¹² aslında göz yumarken¹³ diğer yandan sürekli olarak kayıt dışı ekonominin önlenmesi gecekondular tarzı yerleşimin engellenmesi söylemi ve sözde uygulamaları içinde olmuştur.Devlet ve hükümetlerin ve dolayısıyla politikacı ve bürokratların bu süreçte sergilemiş oldukları benzeri tutarsızlıklar ancak egemen sınıflar tarafından tercih edilen yeni sağ politik ideoloji doğrultusunda yapılan uygulamaların siyasi evredeki uzantıları olarak anlaşılabilir.Neo liberalizmim gerekleri doğrultusunda işgücünün yeniden üretim maliyetlerini ve dolayısıyla reel ücretleri düşük tutabilmek için gecekondulaşma ve çarpık kentleşmeye ayrıca devletin küçültülebilmesi için kayıtdışı ekonomiye göz yuman siyasetçi ve bürokratlar bir yandan da bu sorunlarla mücadele gayreti içinde görünmektedirler.Sergilenen bu tutarsızlıkları hakim ideolojik yaklaşımda olduğu gibi devletin kendisinin kurumsal yapısı veya

¹² Türkiye ekonomisinde ve Dünya'da kayıtdışı ekonominin boyutları ve gelişimi ile ilgili olarak bkz. Yılmaz G. 2004

¹³ Maliye Bakanı Unakıtan'ın Ankara sitelerde esnaf ziyareti sırasında kriz sonrası kurların gelişimi ve izlenen politikaların mobilyacı esnafı üzerindeki olumsuz etkilerinden yakınan esnaf temsilcilerine eleştirileri yöneltirken ihtiyatlı olmaları ve hükümet olarak kendilerinin sitelerdeki mal teslimatlarını akşam hava karardıktan sonra yapıldığını bildikleri konusundaki uyarısı bu konudaki gerçek siyasi tavrın sayısız ilginç örneklerinden sadece biridir.

politikacı ve bürokratların kişisel vasıflarından hareketle açıklayabilmek mümkün değildir. Bilindiği gibi yeni sağ politik ideoloji bir yandan da devlet ve politikacı düzeyindeki tutarsızlık ve irrasyoneliteni sınıf çelişkileri ve birikim biçiminin çelişkilerinden izole olarak devletin kurumsal kimliği ile politikacı ve bürokratların kişisel kimliklerine atfen açıklama çabasındadır. Hatta yeni sağ yaklaşım, Türkiye'nin sorunlarının, egemen ideoloji doğrultusunda yapılan politik tercihlerin çelişkilerinden ve yapısal gereklerinden kaynaklanmadığı politikacı ve bürokratların kişisel yetersizlikleri ile asalak devletten kaynaklandığı yönündeki hedef saptırıcı tezlerine kitleler ve siyasi partiler saflarında da önemli bir destek sağlamayı da başarmıştır. Türkiyeli egemen kesimlerin politik ve ideolojik mücadele ile kazandıkları bu ideolojik başarılar; 4-5 yılda yapılan genel seçimler de koşturdukları atın patikasını kesinlikle değişmemesi fakat atın binicisinin değiştirilmesi veya yüzü ile çehresinin yenilenmesi ile devam etmelerine olanak tanımaktadır.

Yeni sağ dönüşüm sürecinde iktidar ilişkileri ve devlet biçiminde meydana gelen değişimlerin nedenlerinin toplumsal sınıf ilişkilerinde ve sınıf ilişkilerinde meydana gelen dönüşümlere bağlı olarak açıklanabileceği tezini destekleyebilmek için burada son olarak 1970'lerin başından itibaren merkez kapitalist ülkelerde yaşanan bunalımı takiben sermaye fraksiyonları arasında finans kapitalin ön plana çıkışını ve bu değişimin çevre kapitalist ulus devletler üzerine etkileri ve çevre kapitalist ülkelerde birikim biçimi ve ekonomi politikaların belirlenme sürecine etkilerini ele almak gerekir. Bilindiği gibi merkez kapitalist ülkelerde ikinci dünya savaşını takip eden uzun genişleme safhasının sona ermesini takiben hem birikim biçiminin niteliğinde hem sermaye toplumsal ilişkisinin kendi iç yapısında bazı yeni süreçler ortaya çıktı. Merkez kapitalist ülkelerde 1970'lere kadar sanai sermaye birikim biçimi ve sermaye toplumsal ilişkisi içindeki güç dengelerinde de birikim biçiminin gereklerine uyumlu olarak sanai sermaye fraksiyonu ön planda idi. Fakat 1970'lerin başındaki bunalımı takiben merkez ülkelerde sanai sermaye birikim biçiminin finansal sermaye birikim biçimine dönüşümüne paralel olarak sermaye fraksiyonları arasında da finans kapital olgusunun etkinliğinde artış gözlenmiştir.¹⁴ Çeşitli yazarlar tarafından vurgulandığı gibi kapitalist gelişmenin durgunluk evrelerinde sermayenin para biçiminin gücünde artış gözlenmesi kapitalizmin tarihsel eğilimlerinden biridir.¹⁵ Nitekim merkez kapitalist ülkelerin 1970'lerin başından itibaren girdiği uzun durgunluk sürecinde de sermayenin para biçiminin ve finans kapitalin rolünde artış gözlenmiştir. Finans kapitalin yükselişine tanıklık edilen bu tarihsel süreç hem merkez kapitalist ülkelerin hem de çevre kapitalist ülkelerin ekonomi politikası açısından önemli dinamikleri gündeme getirmiştir.

---

¹⁴ Bkz. Sweezy, P., 1994

¹⁵ Bkz. Köse, A., H., ve Öncü, A., 2003

Yukarıda vurgulandığı gibi dünya ekonomisinde ve merkez kapitalist ülkelerde sermaye birikiminin finansal sermaye birikim sürecine evrildiği 1970'lerin başındaki bunalım sonrası süreçte ulus devlet politikaları finans kapitalin çıkar ve beklentilerine göre yeniden biçimlendirilmiştir. Bu süreçte küreselleşme söylemi ile birlikte uluslararası finans sermaye hareketlerinin önündeki engeller kaldırılmış, gerek merkez gerekse çevre kapitalist ulus devletler ve bu ülkelerin politikaları yeni sermaye birikim biçiminin gerekleri ve merkez ülkelerdeki egemen sermaye odaklarının çıkarlarına göre yeniden dizayn edilmiştir. Burada çalışmanın amaçları açısından gerekli olmadığından finans kapitalin yükselişi olgusunun merkez kapitalist ülkelerde yol açtığı değişimlere girmeden bu sürecin sadece bir çevre kapitalist ülke olarak Türkiye'de sınıf - devlet ilişkileri açısından gündeme getirdiği eğilimlere dikkat çekilecektir.

1980 sonrasında dünyada ve Türkiye'de finans kapitalin etkinliğinin artışı sürecinde sermayenin iç ve dış belirli fraksiyonları arasında girilen ilişkiler, bazen örtüşen bazen çelişen çıkarlar ve belirli sermaye fraksiyonlarının yürüttüğü siyasal mücadeleler ve oluşturdukları ittifaklarında Türkiye'de devlet biçimi ve ekonomi politikalarının belirlenme süreci üzerinde önemli etkileri olmuştur. Türkiye'de devlet biçiminin dışsal belirlenimi olarak nitelendirebileceğimiz bu süreçlerde dış sermaye çevreleri belirli araç, mekanizma ve süreçleri kullanarak Türkiye devleti üzerinde dönüştürücü bir baskı uygulamışlardır. L. Panitch'in "çok uluslu sermayenin misafir olduğu toplumsal formasyona soyut bir doğrudan yabancı yatırım olarak değil dönüştürücü bir toplumsal güç olarak nüfuz ettiği" yönündeki vurgusu yakın dönem Türkiye tarihi açısından da önemlidir.¹⁶ Dış sermaye çevrelerinin Türkiye devleti ve ekonomi politikaları üzerine etkileri hususunun analizi için Türkiye'nin AB, ABD, IMF ilişkilerinin dinamikleri ve eğilimleri önem taşımaktadır. Dış sermayenin egemen unsurları bazen ulus devletleri ve belirli ulus devlet aygıtlarını bazen IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşları bazen de iç sermayenin belirli kesimleri ile girdiği ittifakları kullanarak Türkiye devleti üzerine dönüştürücü bir baskı uygulamışlardır. Bu baskılar sonucunda neticede Türkiye'de devlet biçimi ve hükümetlerin uygulayacağı ekonomi politikaları dış sermayenin egemen odaklarına kaynak transfer edecek şekilde yeniden yapılandırılmıştır.

Dış sermaye çevrelerinin Türkiye üzerindeki baskıları ile ilgili olarak sanırım Türkiye IMF ilişkilerine özel bir önem vermek gerekir. Daha önce belirtildiği gibi yeni sağ politik ideolojinin cereyanlarından biri olan Monetarizmin 1970'lerin sonundaki yükselişini takiben, Keynesçiliğin hakim paradigma olduğu ikinci dünya savaşından sonraki sürece karşıt olarak, IMF politikalarının teorik -

¹⁶ L. Panitch'den aktaran Yılmaz, Z., 2003:76

kaçınma eğiliminde olduğu yönünde fikirler ileri süren düşünürlerin yaklaşımları Türkiye'deki tarihsel gelişmeler tarafından da desteklenmektedir.¹⁸

Sonuç

1970'lerin ikinci yarısından sonra kapitalizmin birikim bunalımını aşmak için gündeme gelen yeni sağ ideoloji ve bu ekseninde uygulanan Neo-liberal politikalar merkez kapitalist ülkelerde ve Türkiye'de kapitalizmin bunalımının aşılmasına çare olamamıştır. Yaklaşık 30 yıllık bir süreçte gerek merkez ülkeler gerekse Türkiye ekonomisinde gözlenen tarihsel eğilimler ve ampirik bulgular, merkez ülkelerde 1970'lerin başından itibaren Türkiye'de biraz gecikme ile 1970'lerin sonunda girilen birikim krizinin aşılmasının doğru reçetesinin Neo-liberalizm olmadığını göstermiştir. Merkez kapitalist ülkeler ve Türkiye ekonomisinde sorunlarının aşılması için 1970'lerin sonundan itibaren uygulanan politikalar neticesinde, girilen birikim bunalımı aşılamadığı gibi bu politikaların uygulandığı ülkelerde sorunlar daha da ağırlanmıştır.

Neo liberalizm altında dünya ekonomisi durgunluk sorununu aşamamış, merkez kapitalist ülkelerde işsizlik ve ekonomik istikrarsızlıklar daha da artmıştır. Bilindiği gibi bu süreçte hem kuzeyin kendi içinde ulus devletler ve birlikler arasında siyasi ve uluslararası ilişkiler çelişkileri ağırlanmış hem de kuzey ve güney ülkeleri arasındaki ekonomik ve siyasi gerilimler artmıştır. Neo-liberalizm altında terör, savaş ve uluslararası ilişkiler krizleri dünya kapitalizminin gündelik meseleleri haline gelmiştir. Bilindiği gibi bu tarihsel süreç, bir yandan da dünya ekonomisinin gerilediği ileri süren hegemonik gücü ABD'nin militaristleşme ve otoriterleşme eğilimleri sergilemesi sonucunu doğurmuştur.

Neo-liberalizmin yol açtığı çelişkilerin sonucunda ABD'nin militaristleşme eğilimlerine paralel olarak, 1980'i takip eden tarihsel evrede, Türkiye'nin siyasal rejimi de otoriterleşme ve anti-demokratik eğilimlere sahne olmuştur. Yakın Türkiye tarihinde gözlenen devlet biçiminin sergilediği bu anti-demokratik eğilimler ve otoriterleşme ile yoğunlaşan iktisadi ve sosyal problemler, devlet merkezli veya yeni sağ yaklaşımların denediği gibi sivil toplumdaki ayrı ve onun üzerindeki özerk bir aygıt olan devletin kendisinin müdahalelerine ve güçlü merkezi devlet geleneğinin özelliklerine atfedilerek tatmin edici bir şekilde açıklanamamaktadır. Bu çalışmada, 1980 sonrası süreçte, Türkiye toplumunun siyasal, iktisadi ve sosyal evrelerde yaşadığı bunalımın arkasında toplumsal sınıf ilişkisi ve mücadelelerinde yaşanan gerilimlerin yattığı ve devlet-iktidar ilişkileri

¹⁸ Bkz. Sweezy, P., 1994 ve Bonefeld, W., 2004

zaten toplumsal çelişkiler ve mücadelelerin karmaşık ilişkileri içine gömülü olduğu için, toplumsal sınıf mücadelesi düzeyinde yaşananların, devlet biçimi üzerinde uzantılarının olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin 1980'lerden itibaren yaşadığı toplumsal dönüşümün sunduğu tarihsel ve ampirik bulgular; ülkenin yaşadığı siyasal ve ekonomik bunalımın arkasında, yeni sağ yaklaşımların vurguladığı gibi "yanlış" devlet müdahaleciliğinin veya devlet merkezli geleneğin vurguladığı gibi özerk ve güçlü merkezi devlet geleneğinin özelliklerinin değil, Türkiye kapitalizminin yaşadığı birikim bunalımının ve bu bunalımı aşmak için burjuvazinin mücadelesi ve tercihlerine bağlı olarak hakim olan neo-liberal politikaların yol açtığı birikim biçiminin yapısal çelişkilerinin yattığını göstermektedir. Neo – liberalizm altında şekillenen birikim biçiminin içsel gerilimleri nedeniyle bağlı kesimlerin, - geniş halk kitlelerinin-ekonomik,sosyal talepleri ve siyasal demokratikleşme yönündeki isteklerinin karşılanması yapısal olarak güç olduğu için bu kesimlerin ekonomik ve siyasal mücadeleleri neticede devletin zor aygıtlarının refleksleri ile karşılaşmışlardır.Yakın dönemde AB'ne entegrasyon sürecinin yüzeyde yarattığı demokratikleşme eğilimleri ne yazık ki Neo-liberal eksende Türkiye'de şekillenen birikim biçiminin yapısal gerekleri ve bunların sonucu olarak siyasal rejimin sahnesine çıkan otoriter ve demokratik olmayan devlet biçiminin yarattığı ters yöndeki eğilimlerle çelişmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKYÜZ, Y., ve BORATAV, K., “Türkiye’de Finansal Krizin Oluşumu”, *İktisat İşletme ve Finans*, Ağustos 2002, ss.14-46
- ARIN, T., “Türkiye’de Mali Küreselleşme ve Mali Birikimin ile Reel Birikimin Birbirinden Kopması”, *İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar, İletişim Yay.*, İstanbul, 2003, ss.569-609
- BALIBAR, E., ve WALLERSTEIN, I., *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*, Metis Yay., üçüncü baskı, İst., 2000
- BONEFELD, W., “Avrupa Birliğinin Ekonomi Politikası”, *İktisat Dergisi*, Yıl:2004, Sayı:454, ss.40-44
- BORATAV, K., *Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Gerçek Yay., İst., 1991
- BUGRA, A., *Devlet ve İşadamları*, İletişim Yay., İst.,1994
- CASLIN, T., “Devlet ve Ekonomi”, *Liberalizm Refah Devleti Eleştiriler*, Der: Saybaşı, K., Bağlam Yay. İst., 1993, ss.290-316
- DİNLER, D., “Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi” *Praksis*, yıl: 2003, sayı:9, ss. 17-54
- DUNLEAVY, P., and O’LEARY, B., *Theories of The State The Politics of Liberal Democracy*, Macmillan Education Ltd., 1987
- ERCAN, F., “ “Sınıftan Kaçış: Türkiye Kapitalizminin Analizinde Sınıf Gerçeğinden Kaçış Üzerine”, *İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar, İletişim Yay.*, İstanbul, 2003, ss. 611-668
- HEPER, M., “ The State and Interest Groups With Special References to Turkey” *Strong State and Economic Interest Groups The Post – 1980 Experience*, Heper, m., (ed.) Walter de Gruyter, Berlin, 1991, ss.3 -23
- İNSEL, A., *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, 5. baskı Birikim Yay., İst.2003

KEYMAN, F., *Küreselleşme, Devlet, Kimlik, Farklılık: uluslararası ilişkiler kuramını yeniden düşünmek*, Alfa Basım Yayım Ltd. İst., 2000

KÖSE, A., H., ve ÖNCÜ, A., “İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi”, *İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yay., İstanbul, 2003, ss.93 – 141.

MACHADO, D., P., “On The Autonomy of The State and The Case of The Portuguese Estado Novo” www.pages.drexel.edu/~machodo/autonomy.html, 22.10.2003

ÖNCÜ, A., “Dictatorship Plus Hegamony: A Gramscian Analysis of The Turkish State”, *Science and Society*, Vol. 67, No: 3, Fall 2003, ss.303- 328

ÖNDER, İ., “Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye’de Devletin Yeri ve İşlevi” , *İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yay., İstanbul, 2003, ss.249- 285

PIERSON, C., *Modern Devlet*, Çiviyazıları Yay. İst., 2000

PITELIS, C., “On The Nature of The Capitalist State” *Review of Political Economy*, 6.1, 1994, ss. 72-105

SAVRAN S., “20. Yüzyılın Politik Mirası”, *Sürekli Kriz Politikaları 2000’li Yıllarda Türkiye I*, Neşecan Balkan , Sungur Savran ed., Metis Yay., İst., 2004, ss.13-43

STIGLITZ, J., E., *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, Plan b Yay., İst., 2002

SWEEZY, P., “Finans Kapitalin Yükselişiyle Güç Odağı Yer Değiştirdi” *İktisat Dergisi*, Yıl:1994, Sayı:351, ss. 28-32

ŞAYLAN, G., *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitapevi, Ankara, 1995

YALMAN, G., L., “ Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi: Alternatif Bir Okuma Denemesi”, *Sürekli Kriz Politikaları 2000’li Yıllarda Türkiye I*, Neşecan Balkan , Sungur Savran ed., Metis Yay., İst., 2004, ss. 44-75z

- YELDAN, E., *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yay., İstanbul, 2001
- YILMAZ, A., “Popüler İktisat Tartışmalarında Kullanılan Bazı Kavram ve Yaklaşımlar Üzerine Notlar” *İktisat Dergisi*, Yıl: 2001 Sayı: 418-419, İfmc. Yay., ss. 70-73
- YILMAZ, A., *Kapitalist Devleti Anlamak*, Aykırı Yay., İst., 2002
- YILMAZ, G., Kayıtdışı Ekonomi:Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi, *Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları*, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2004
- YILMAZ, Z., “Günümüz Türkiye’inde Devlet – Hakim Sınıflar İlişkisi Üzerine Alternatif Bir Çerçeve Denemesi”, *Praksis*, yıl: 2003, sayı:9, ss.55-92
- WALLERSTEIN, I., *Liberalizmden Sonra*, Metis Yay., İst., 1998